

ЗДРУЖЕНИЕ ЗА ЗАШТИТА НА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО ВО ОПАСНОСТ
МАКЕДОНСКИ НАЦИОНАЛЕН КОМИТЕТ НА СИНИОТ ШТИТ

ASSOCIATION FOR PROTECTION OF CULTURAL HERITAGE AT RISK
MACEDONIAN NATIONAL COMMITTEE OF THE BLUE SHIELD

e – ШТИТ

Електронско списание за културното наследство

e – SHIELD

an Electronic Journal for the Cultural Heritage

ISSN 1857-9086
www.sinstit.org.mk
www.blueshield.org.mk

Број 6 / 2020
Vol. 6 / 2020

Финансиски поддржано од Министерството за култура на РС Македонија

Издавач:
МНК СИН ШТИТ - Здружение за заштита на
културното наследство во опасност

За издавачот:
Проф. д-р Даворин Трпески
Претседател на МНК Син штит

Главен и одговорен уредник:
Проф. д-р Даворин Трпески

Секретар:
Оливера Џартовска Тачевска

Редакциски одбор:
Проф. д-р Даворин Трпески
Д-р Лазар Шуманов
Захаринка Алексоска - Бачева
М-р Даниела Трајкова - Крстиќ

Меѓународен уредувачки одбор:
Проф. д-р Љилјана Гавриловиќ, Србија
Проф. д-р Питер Стоун, Обединето кралство
Проф. д-р Фридрих Т. Шипер, Австрија
Проф. д-р Јорис Кила, Холандија
Карл фон Хабзбург - Лотринген, Австрија

Лектура:
КОНТИНЕО - јазични услуги

Превод:
КОНТИНЕО - јазични услуги
(Христијан Тодоров)

Коректура и компјутерска обработка:
Даворин Трпески

Контакт:
МНК СИН ШТИТ
УКИМ - Природно-математички факултет
Институт за етнологија и антропологија
Ул. Архимедова, бр. 3, Скопје
Република С. Македонија
www.sinstit.org.mk
e-stit@sinstit.org.mk

Publisher:
MNC BLUE SHIELD – Association for
Protection of Cultural Heritage at Risk

For the Publisher:
Prof. Davorin Trpeski, PhD
President of the MNC Blue Shield

Editor-in-chief:
Prof. Davorin Trpeski, PhD

Secretary:
Olivera Dzartovska Tachevska

Editorial Board:
Prof. Davorin Trpeski, PhD
Lazar Shumanov, PhD
Zaharinka Aleksoska – Bacheva
Daniela Trajkova – Krstik, MA

Internation Advisory Board:
Prof. Ljiljana Gavrilović, PhD, Serbia
Prof. Peter Stone, PhD, Unated Kingdom
Prof. Friedrich T. Schipper, PhD, Austria
Prof. Joris Kila, PhD, Netherlands
Karl von Habzburg - Lothringen, Austria

Proofreading:
KONTINEO - language services

Translation:
KONTINEO - language services
(Hristijan Todorov)

Corrections and Computer processing:
Davorin Trpeski

Contact:
MNC BLUE SHIELD
Sts. Cyril and Methodius University
Institute of Ethnology and Anthropology
Arhimedova 3, 1000 Skopje
Republic of N. Macedonia
www.sinstit.org.mk
e-stit@sinstit.org.mk

Содржина	Contents
Сеќавање за Проф. д-р Крсте Богоески	5 In memoriam Prof. Krste Bogoeski, PhD
Оливера Цартовска Тачевска Екстерни депоа како можен излез од несоодветното чување и третирање на музејските предмети	23 Olivera Djartovska Tachevska Exteral depots as a possible way out of the inappropriate storage and treatment of museum artefacts
Прикази Сунчица Веселиновска	Reviews Sunchica Veselinovska
Извори на опасност и превентивни мерки за заштита и спасување на архивскиот материјал	37 Treats and preventive measures for protection and safeguarding the archives material
Ацо Кимовски	49 Aco Kimovski
Чување и заштита на сведокот на времето во архивските депоа во Битола	Protection and safekeeping of the testament of time in the archives depositories in Bitola

УДК: 930.85:069 Богоески, К.
016:929 Богоески, К.

Сеќавање за
Проф. д-р Крсте БОГОЕСКИ
(1943 - 2019)

На 7-ми декември 2019 година, на 76 годишна возраст, почина проф. д-р Крсте Богоески еден најзабележителните истражувачи во полето на заштитата на културното наследство и музеологијата во Македонија. Од целокупниот истражувачки период, најзначајниот опус го има создадено додека работел како професор на Институтот за етнологија и антропологија на Природно – математичкиот факултет на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје и во време на водењето на меѓународната организација Македонски

национален комитет на Синиот штит од Скопје. Со својата човечност и со свајата стручност остави траен белег во македонското општество во периодот во кој живееше.

Проф. д-р Крсте БОГОЕСКИ е роден на 2.11.1943 година во с. Турје, Дебарца. Основно образование завршил во 1958 година во с. Врбјани (Охридско), средно во 1962 година во Битола, а во 1968 година дипломирал на студиите по *историја* на Филозофскиот факултет во Скопје. Бил стипендист на Владата на Франција за самостојно истражување во УНЕСКО – Центарот за документација на ИКОМ и следел постдипломски курс по современа музеологија на Универзитетот Сорбона IV во Париз (1977 – 1978). Во 1978 година на Универзитетот во Загреб, Хрватска, ја одбрал магистерската тема „Музејската мрежа во Македонија“ (Muzejska mreža u Makedonji) и се стекнал со научниот степен магистер по музологија, а во 1992 година, исто така, во Загреб ја одбрал докторската дисертација „Модел на музеолошка обработка на историскиот период - преку примери на музеолошка интерпретација на аграрните односи во Скопската каза од 1839 до 1912 година“ (Model muzeološke obrade Povijesnog razdoblja - na primjeru muzeološke interpretacije agrarnih odnosa u Skopskoj kazi od 1839. do 1912. godine) и се стекнал со научниот степен доктор по музеологија.

Во периодот од 1968 до 1995 година работел во Музеј на град Скопје како кустос - историчар и музејски советник. Од 1995 до неговото пензионирање, во 2009 година, работел како професор на Природно - математичкиот факултет на Институтот за етнологија и антропологија на ПМФ при УКИМ во Скопје. На *студиите по етнологија* (потоа *студии по етнологија и антропологија*) држел настава по предметите *Етномузеологија, Заштита на етнолошко културно наследство, Историја на Македонија и Историја на балканските народи*. На постдипломските студии по *Етнологија на Македонците* го предавал предметот *Применета музеологија*. На Институтот за историја на Филозофскиот факултет во Скопје на студиите од прв циклус по *историја и архивистика* држел настава по предметот *Заштита на културното наследство*. Изработил неколку интерни скрипти за предметите што ги предавал на студиите по етнологија и антропологија (Етномузеологија, Општа историја, Историја на балканските народи). За време на неговата работа како професор бил ментор на над 50 дипломски и магистерски работи и ментор на три докторски дисертации, член на најразлични комисии поврзани со работата на факултетот, а во периодот 2003 - 2005 година ја обавувал и функцијата продекан на Природно - математичкиот факултет. Учествовал во реализацијата на десетина научно - истражувачки проекти во Македонија и во странство. Бил раководител или учесник на петнаесет национални и меѓународни проекти. Исто така, бил рецензент на повеќе публикации од доменот на музеологијата и заштитата на културните добра. За време на теренските истражувања низ Македонија во рамките на наставата или во

рамките на проектите, активно се занимавал со собирање на етнографски предмети, кои и денес се чуваат на Институтот. Пред пензионирањето во 2009 година на библиотеката на Институтот за етнологија и антропологија остави над 600 наслови од неговата приватна библиотека, над 500 документарни фотографии и теренски материјали кои и денес се чуваат како *Збирка на проф. д-р Крсте Богоески* и се користат од страна на студентите и на вработените.

За време на неговиот работен век основна преокупација му беше музеолошката обработка на одделни тематски подрачја имајќи ги предвид трите музеолошки функции: истражување, заштита и комуникација. Учествовал и придонесувал во изработката на правилници (на пр: Стандардизација на музејската документација) и уредби (на пр: Заштита на културните добра во вонредни состојби). На повеќепати бил советник во реализацијата на повремени и постојани музејски изложби во музејски институции (Музеј на град Скопје, Музеј на Македонија и др.), како и рецензент на низа значајни стручни дела поврзани со заштитата на културното наследство. Во периодот од 1982 до 1983 година бил член на Советот на Историскиот музеј на Македонија; член на Одборот за образование, наука и култура на Градскиот совет на Сојузот на синдикатите на Македонија (1983-1985); Член на Одборот на ГК на ССРМ за одбележување на јубилеи и прослави (1978-1985); член на Републичкиот одбор за синдикално работење од областа на образованието, науката и културата член и претседател на Советот на Музеј на град Скопје, член на Советот на Градскиот завод за заштита на спомениците на културата на Скопје; член на Советот на Археолошкиот музеј на Македонија и др.

Активно учествувал во повеќе стручни асоцијации: бил активен член и член на ИО на Друштвото на историчарите на Македонија, активен член, секретар и претседател на Музејското друштво на Македонија, член на Македонското етнолошко друштво, член на Меѓународниот совет на музеите (ИСОМ), член на ИО на Југословенскиот национален комитет на ИКОМ (1980-1985), Потпретседател на Културно-историската секција при Сојузот на музејските друштва на Југославија, член на Консултативниот комитет на ИКОМ, од 1986 година бил член на Меѓународниот комитет за музеологија (ИКОФОМ) и др. Особено е значаен по тоа што по осамостојувањето на Македонија е идеен творец и прв претседател на Македонскиот национален комитет на ИКОМ во два мандати. По негово лично залагање во 2002 година е основан Македонскиот национален комитет на Синиот штит и е избран за прв претседател, функција што успешно ја обавувал во три мандати (2002 - 2012 година). Од 2008 до 2014 година бил член на Бордот на Асоцијацијата на национални комитети на Синиот штит и советник во Бордот на Меѓународниот комитет на Синиот штит.

Бил главен и одговорен уредник на: *Museologica Macedonica* - списание на Македонскиот национален комитет на ИКОМ (1995-2001); и главен и одговорен уредник на списанието *Етнолог* на Македонското етнолошко

друштво (2001 - 2004). Исто така, учествувал редакцијата на неколку научни и стручни списанија како што се *ЕтноАнтропоЗум* - списание на Институтот за етнологија и антропологија и меѓународното електронско списание Македонскиот национален комитет на Синиот штит - *e-Штит*.

Со своите дела професорот Крсте Богоески останува една од најмаркантните личности од доменот на заштитата на културните добра во Македонија, кого ќе го спомнуваат сегашните, но и генерациите што следат. Особено, му благодариме за сè што направи во полето на музеологијата и заштитата на културното наследство, како и за неговиот придонес во развојот на институцијата во која работеше – Институтот за етнологија и антропологија на Природно – математичкиот факултет на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје. Со неговата смрт, научната, херитолошката и пошироката јавност во Македонија изгубија вреден и пожртвуван работник, кој за време на својот животен век даде несебичен придонес кон афирмација на заштитата на македонските културни добра.

Дел од библиографија на проф. д-р Крсте Богоески

Монографии:

1. *Музеолошки речник*, Македонски национален комитет на меѓународниот комитет на музеите (МНК ИКОМ), 2018, Скопје.
2. *Модел на музеолошка обработка на историски период - според примерот на музеолошката интерпретација на аграрните односи во Скопската каза од 1839 до 1912 година*, Природно – математички факултет и Музеј на град Скопје, 1999, Скопје.

Монографии во коавторство:

1. *Музеите во Република Македонија*, Македонски национален комитет на меѓународниот комитет на музеите (МНК ИКОМ), 2015, Скопје;
2. *Museums in the Republic of Macedonia*, Macedonian national committee of International committee of the museums (MNC ICOM), 2015, Скопје;
3. *Упатство за прибирање, чување и одржување етнолошки материјал во училиштата и другите немuzeјски институции*, Здружение на етнологите на Република Македонија, 1996, Скопје.

Учебници и скрипти

1. *Општа историја со историја на балканските народи* (Скрипта за студентите на студиите по етнологија), ПМФ – Завод за етнологија, Скопје 1998;

2. *Етномузеологија*, (Скрипта за студентите на студиите по етнологија), ПМФ – Завод за етнологија, Скопје, 1996.

Статии:

1. „Безбедност на музејските колекции и заштита од пожар“, *Е-штит*, бр. 5, 2019, Скопје, (49-58);
2. „Обука на кадрите за справување со природни и други несреќи – состојби и можности во Република Македонија“, *Е-штит*, бр. 4, Скопје, 2018, (19-28);
3. „Приоритети при заштитата на музејските културни добра“ *Е-штит*, бр.4 Скопје, 2018, (81-89);
4. „Дваесет години Син штит“, *Е-штит*, бр. 3, Скопје, 2017, (15-24);
5. „Методи на процена на ризиците на културното наследство во депоата на музеите во Македонија“, *Е-штит*, бр. 2, Скопје, 2015, (107-126);
6. „Невладините организации и имплементацијата на Вториот протокол од Хашката конвенција“ *Е-штит*, бр. 2, Скопје, 2015, (81-90);
7. Некои стратешки приоритети во заштитата на музејските добра во Македонија, *Е-штит*, бр. 1, Скопје, 2013, (61-67);
8. Етнологијата во Македонија и музеологијата – односни низ постојаната изложба, *Етнолог 10*, Скопје, 2004, (163-179);
9. 2002 “Presentational communication – real or virtual”, *ICOFOM study series* – ISS 33b, München (32-34);
10. „*Ethnological heritage in the function of development of the mountains regions*“ во: *Природниот потенцијал и устојчивото развитие на планинските райони, Сборник – доклади, Враца, 2001, (388-394)*;
11. „*Вистинскиот идентитет кај некои примери од архитектурата во селата Брест, Растеш, Белица, Црешнево и Ковач, Порече*“ Скопје, 2001, (337-345);
12. „*Селекција на музеалиите на определен историски период*“ во: *Зборник Историја, бр. 2, Музеј на Македонија, Скопје, 2001, (7-12)*;
13. „*Ivo Maroević: Uvod u muzeologiju, Zagreb, 1993*“, во: *Зборник Историја, бр. 2, Музеј на Македонија, Скопје, 2001*;
14. „*Музеите за мирот и хармонијата во општеството*“ во: *Museologica Macedonica, Скопје, 2001 (51-57)*;
15. „*Печење вар во село Доленци, Демирхисарско – етнографски и музеографски аспекти*“ во: *Зборник од Вториот конгрес на географите на Македонија, Македонско географски друштво, Скопје, 2001 (397-400)*;
16. „*Културното богатство и недозволената трговија со него*“ во: *Museologica Macedonica, Скопје, 2000 (11-17)*;
17. „*Кодексот на стручната деонтологија во доменот на заштитата на музејските предмети*“ во: *Museologica Macedonica, Скопје, 2000 (53-64)*;

18. „Стандардизација на музејската документација“ во: *Museologica Macedonica*, Скопје, 2000 (87-99);
19. „Мухацирите во Скопскиот санџак по 1877 година“ во: *Историја*, 1-4, Сојуз на друштвата на историчарите на Македонија, Скопје, 1999 (15-26);
20. „Меѓународно јадро на стандарди на податоците за етнологијата / етнографијата – компаративни предности“, во: *Годишен зборник – Географија*, кн. 33-34, УКИМ, Природно - математички факултет, Институт за географија, Скопје, 1999 (205-214);
21. „Етапи за суцесивно каталогизирање на предметите што доаѓаат во музејот“ во: *Зборник*, VIII, Завод за заштита на спомениците на културата и народен музеј, Штип, 1998 (81-85);
22. „Музеите во Македонија во периодот на транзицијата“, во *Museologica Macedonica*, 1997 (15-23).
23. „Да се колекционира денес за утре“, во *Museologica Macedonica*, 1997 (71-81).
24. „Носителите на информации – основна претпоставка за музеолошка обработка на историскиот период“ во *Зборник*, VII, Завод за заштита на спомениците на културата и народен музеј Штип, 1997 (71-75);
25. „Патописите за исхраната во Македонија“ во: *Етнолог*, бр. 7-8, Списание на Здружението на етнологите на Македонија, Скопје, 1997 (130-136);
26. „Младинската организација на Тиквешијата од ослободувањето во 1944 до мај 1945 година“, во: *Тиквешијата во НОБ и Револуцијата*, Кавадарци, 1984.
27. „Организација и активност на СКОЈ и НОМСМ по ослободувањето на Тиквешијата“, во: *Тиквешијата НОБ 1941 – 1945*, кн. 4, Кавадарци – Неготино, 1983 (93-103);
28. „Да се биде во чекор со времето. Самоуправната преобразба на музејската дејност во Македонија“ во: *Комунист*, бр. 1362 од 22 април, Скопје, 1983 (стр.19);
29. „Музеолошка обработка на периодот на социјалистичката изградба на Скопје“ во: *Музејски гласник*, Историски музеј на Македонија, Скопје, 1982 (35-41);
30. „Некои прашања на организацијата на документарно – информативната дејност во музејските установи во Македонија“ во: *Материјали за степенот на користење на научните информации во СР Македонија*, Скопје, 1982, (64-68);
31. „30 години самоуправање во Скопје (1950-1980)“ во: *Каталог*, Музеј на град Скопје, Скопје, 1980 (40);
32. „Музејска mreža u Makedoniji“ во: *Zbornik radova Muzeja revolucije Bosne i Hercegovine*, god. V-VI, br. 5-6, Sarajevo, 1979-1980 (343-354);

33. „Народниот фронт на Скопје во периодот на обновата (1944-1945)“ во: *Прилози за Илинден*, III, Скопје, 1979 (487-492);
34. „Младината и обновата“ во: *Студентски збор*, бр. 783-784, Скопје, 1979 (24);
35. „Младината и обновата“ во: *Студентски збор*, бр. 785, Скопје, 1979 (24);
36. „Проблеми на музејската документација и информативна служба во музејските установи на Македонија“ во: *Bilten - Informatica museologica*, br.2-3, Zagreb, 1979 (48-68);
37. „25 godina Muzeja grada Skopja (1949-1974)“ во: *Bilten - Informatica museologica*, br.27, Zagreb, 1974 (17-18);
38. „100 години железници во Македонија – времена изложба“, во: *Историја*, бр. 1, Списание на историското друштво на Македонија, Скопје, 1974 (357-377);
39. „30 години слободно Скопје“, 1974.
40. „Илинден 1903-1973 – времена изложба“, во: *Музејски гласник на Историјскиот музеј на Македонија*, бр. 2, Скопје, 1973 (138-141).

Проф. д-р Даворин Трпески

UDC: 930.85:069 Bogoeski, K.
016:929 Bogoeski, K.

IN MEMORIAM
Professor Krste BOGOESKI, PhD
(1943 - 2019)

On the 7th of December 2019, at the age of 76, Professor Krste Bogoeski PhD, one of the most prominent cultural heritage and museology researchers in Macedonia, passed away. From the totality of his research work, he created his most significant work while working as a professor on the Institute of Ethnology and Anthropology at the “St. Cyril and Methodious” University in Skopje and while leading the Macedonian National Committee of the Blue Shield from Skopje. With

his humanity and his expertise, Mr. Bogoeski left a lasting legacy in the Macedonian society during the course of his life.

Professor Krste BOGOESKI PhD was born on 2.11.1943 in the village of Turje, Debarca region, Macedonia. He graduated from primary education in 1958 in the village of Vrbjani, from secondary education in 1962 in Bitola, and in 1968 he graduated from the *history* program of the Faculty of Philosophy in Skopje. He received a scholarship from the government of France for an independent research in UNESCO – ICOM Documentation Center and attended a graduate course in contemporary museology at the Sorbonne IV University in Paris (1977 – 1978). In 1978, at the University in Zagreb, Croatia, he defended his master thesis entitled “Museum Network in Macedonia” (Muzejska mreža u Makedoniji) and acquired the degree of Master of Science in the field of museology. In 1992, in Zagreb University, he defended his doctoral thesis entitled “Model for Museological Treatment of History – Examples of Museological Interpretations of the Agrarian Relationships within the Skopje Kaza between 1839 and 1912” (Model muzeološke obrade Povijesnog razdoblja - na primjeru muzeološke interpretacije agrarnih odnosa u Skopskoj kazi od 1839. do 1912. godine) and acquired the degree of doctor in the field of museology.

Between 1968 and 1995 he worked in the Museum of the City of Skopje as curator – historian and advisor. From 1995 until his retirement in 2009, he worked as a professor at the Institute of Ethnology and Anthropology, a part of the Ss Cyril and Methodius University in Skopje. As part of the *ethnology curriculum* (then *ethnology and anthropology curriculum*) he taught the courses *Ethnological Museology*, *Protection of the Ethnological Cultural Heritage*, *Macedonian History* and *History of the Balkans*. As part of the MA curriculum of *Ethnology* he taught the course *Applied Museology*. At the Institute of History at the Faculty of Philosophy in Skopje, during the first cycle studies in the field of *history and archiving* he taught the course of *Cultural Heritage Protection*. He wrote several scripts for the courses that he taught for the ethnology and anthropology curriculum (Ethnological Museology, General History, History of the Balkans). While teaching, he also mentored more than 50 undergraduate and master theses, as well as three doctoral dissertations. In addition, he participated in various committees related to the work of the faculty. Between 2003 and 2005 he held the position of a vice dean of the Faculty of Natural Sciences and Mathematics. He participated in the implementation of a dozen scientific and research projects in Macedonia and abroad. He managed or participated in fifteen national and international projects. In addition, he reviewed multiple publications in the field of museology and the protection of cultural assets. While doing field research throughout Macedonia, as part of the curriculum, he collected ethnographic artefacts, still kept in the Institute. Before retiring in 2009 he left the library of the Ethnology and Anthropology Institute more than 600 books from his private book collection, more than 500 documented photographs

and field materials, now forming the *Collection of Professor Krste Bogoeski PhD* and effectively used by the students and the faculty.

During his working life, he devoted most of his energy to the museological treatments of individual thematic areas, having in mind the three core museological functions: research, protection and communication. He participated in and contributed to the development of rule books (e.g. Standardization of Museum Documentation) and ordinances (e.g. Protection of Cultural Assets in Emergencies). On many occasions, he advised the realization of temporary or permanent museum exhibits in museum institutions (Museum of the City of Skopje, Museum of Macedonia etc.), as well as reviewed a series of significant professional works in the area of cultural heritage protection. Between 1982 and 1983 he participated in the Council of the Historic Museum of Macedonia, the Board of Education, Science and Culture of the City Council of the Association of Unions of Macedonia (1983-1985), member of the Board of GK of SSRNM for jubilees and celebrations (1978-1985), member of the Republic Board for Union Operations in the Area of Education, Science and Culture, member and president of the Council of the Museum of the City of Skopje, member of the Council of the City Institute for Protection of Monuments of Culture of Skopje, member of the Council of the Archeological Museum of Macedonia etc.

He actively participated in several professional associations: he was a member of the executive board of the Association of Historians of Macedonia, active member, secretary and president of the Museum Association of Macedonia, member of the Macedonian Ethnological Association, member of the International Council of Museums (ICOM), member of the executive board of the Yugoslavian National Committee of ICOM (1980-1985), vice president of the Cultural and Historic Section in the Association of Museum Associations of Yugoslavia, member of ICOM's Consultative Committee, from 1986 he was also a member of the International Committee for Museology (ICOFOM) etc. He is particularly significant because after the independence of Macedonia he created the idea for and became the first president of the Macedonian National Committee of ICOM for two terms. As a result of his unwavering commitment, Macedonia formed the Macedonian National Committee of the Blue Shield and he became the first president, a function that he successfully performed for three terms (2002 - 2012). Between 2008 and 2014 he participated in the Board of the Association of National Committee of the Blue Shield and advised the Board of the International Committee of the Blue Shield.

He held the position of chief and executive editor of: *Museologica Macedonica* - a journal of the Macedonian National Committee of ICOM (1995-2001) and chief and responsible editor of the journal: *Ethnologist* of the Macedonian Ethnological Society (2001 - 2004). In addition, he participated in the editing of several scientific and professional journals such as *EthnoAnthropoZoom* - a journal of the Ethnology and Anthropology Institute and

the international electronic edition of the Macedonian National Committee of the Blue Shield – *e-Shield*.

With his work, professor Krste Bogoeski remains one of the most remarkable people in the area of cultural asset protection in Macedonia, remembered by this generation, but also the many generations to come. We express a great deed of gratitude for everything he has done in the field of museology and cultural heritage protection, as well as his contribution to the development of the institution where he worked – the Ethnology and Anthropology Institute at the Faculty of Mathematics and Natural Sciences of the “St. Cyril and Methodius” University in Skopje. With his demise, the scientific, heritology communities and the public at large in Macedonia lost a hardworking and selfless person, who, while alive, provided a generous contribution to the affirmation of the protection of Macedonian cultural assets.

Part of the bibliography

Books:

3. *Музеолошки речник*, Македонски национален комитет на меѓународниот комитет на музеите (МНК ИКОМ), 2018, Скопје.
4. *Модел на музеолошка обработка на историски период - според примерот на музеолошката интерпретација на аграрните односи во Скопската каза од 1839 до 1912 година*, Природно – математички факултет и Музеј на град Скопје, 1999, Скопје.

Co – authored books

4. *Музеите во Република Македонија*, Македонски национален комитет на меѓународниот комитет на музеите (МНК ИКОМ), 2015, Скопје;
5. *Museums in the Republic of Macedonia*, Macedonian national committee of International committee of the museums (MNC ICOM), 2015, Skopje;
6. *Упатство за прибирање, чување и одржување етнолошки материјал во училиштата и другите немuzeјски институции*, Здружение на етнологите на Република Македонија, 1996, Скопје.

Textbooks and scripts:

3. *Општа историја со историја на балканските народи* (Скрипта за студентите на студиите по етнологија), ПМФ – Завод за етнологија, Скопје 1998;
4. *Етномузеологија*, (Скрипта за студентите на студиите по етнологија), ПМФ – Завод за етнологија, Скопје, 1996.

Articles:

41. "Safety of museum collections and fire protection", *E-Shield*, No 5, 2019, Skopje (49-58);
42. "Staff training for addressing natural and other disasters – conditions and opportunities in the Republic of Macedonia", *E-Shield*, No 4, 2018, Skopje (19-28);
43. "Priorities for protection of the museum cultural goods", *E-Shield*, No 4, 2018, Skopje (81-89);
44. "Twenty years Blue Shield (1996 – 2016)", *E-Shield*, No 3, 2017, Skopje, (15-24);
45. "Methods for risk assessment of cultural heritage in the museum depositions in Macedonia", *E-Shield*, No 2, 2015, Skopje (107-126);
46. "The HGO's and the implementation of the Second protocol of The Hague convention", *E-Shield*, No 2, 2015, Skopje (81-90);
47. "Some strategic priorities for protection of the museum goods in Macedonia", *E-Shield*, No 1, 2013, Skopje (61-67);
48. Етнологијата во Македонија и музеологијата – односни низ постојаната изложба, *Етнолог 10*, Скопје, 2004, (163-179);
49. 2002 "Presentational communication – real or virtual", *ICOFOM study series* – ISS 33b, München (32-34);
50. „*Ethnological heritage in the function of development of the mountains regions*“ во: *Природниот потенцијал и устојчивото развие на планинските райони*, Сборник – доклади, Враца, 2001, (388-394);
51. „*Вистинскиот идентитет кај некои примери од архитектурата во селата Брест, Растеш, Белица, Црешнево и Ковач, Порече*“ Скопје, 2001, (337-345);
52. „*Селекција на музеалиите на определен историски период*“ во: *Зборник Историја*, бр. 2, Музеј на Македонија, Скопје, 2001, (7-12);
53. „Ivo Maroević: Uvod u muzeologiju, Zagreb, 1993“, во: *Зборник Историја*, бр. 2, Музеј на Македонија, Скопје, 2001;
54. „*Музеите за мирот и хармонијата во општеството*“ во: *Museologica Macedonica*, Скопје, 2001 (51-57);
55. „*Печење вар во село Доленци, Демирхисарско – етнографски и музеографски аспекти*“ во: *Зборник од Вториот конгрес на географите на Македонија, Македонско географски друштво, Скопје, 2001 (397-400)*;
56. „*Културното богатство и недозволената трговија со него*“ во: *Museologica Macedonica*, Скопје, 2000 (11-17);
57. „*Кодексот на стручната деонтологија во доменот на заштитата на музејските предмети*“ во: *Museologica Macedonica*, Скопје, 2000 (53-64);

58. „Стандардизација на музејската документација“ во: *Museologica Macedonica*, Скопје, 2000 (87-99);
59. „Мухацирите во Скопскиот санџак по 1877 година“ во: *Историја*, 1-4, Сојуз на друштвата на историчарите на Македонија, Скопје, 1999 (15-26);
60. „Меѓународно јадро на стандарди на податоците за етнологијата / етнографијата – компаративни предности“, во: *Годишен зборник – Географија*, кн. 33-34, УКИМ, Природно - математички факултет, Институт за географија, Скопје, 1999 (205-214);
61. „Етапи за суцесивно каталогизирање на предметите што доаѓаат во музејот“ во: *Зборник*, VIII, Завод за заштита на спомениците на културата и народен музеј, Штип, 1998 (81-85);
62. „Музеите во Македонија во периодот на транзицијата“, во *Museologica Macedonica*, 1997 (15-23).
63. „Да се колекционира денес за утре“, во *Museologica Macedonica*, 1997 (71-81).
64. „Носителите на информации – основна претпоставка за музеолошка обработка на историскиот период“ во *Зборник*, VII, Завод за заштита на спомениците на културата и народен музеј Штип, 1997 (71-75);
65. „Патописите за исхраната во Македонија“ во: *Етнолог*, бр. 7-8, Списание на Здружението на етнологите на Македонија, Скопје, 1997 (130-136);
66. „Младинската организација на Тиквешијата од ослободувањето во 1944 до мај 1945 година“, во: *Тиквешијата во НОБ и Револуцијата*, Кавадарци, 1984.
67. „Организација и активност на СКОЈ и НОМСМ по ослободувањето на Тиквешијата“, во: *Тиквешијата НОБ 1941 – 1945*, кн. 4, Кавадарци – Неготино, 1983 (93-103);
68. „Да се биде во чекор со времето. Самоуправната преобразба на музејската дејност во Македонија“ во: *Комунист*, бр. 1362 од 22 април, Скопје, 1983 (стр.19);
69. „Музеолошка обработка на периодот на социјалистичката изградба на Скопје“ во: *Музејски гласник*, Историски музеј на Македонија, Скопје, 1982 (35-41);
70. „Некои прашања на организацијата на документарно – информативната дејност во музејските установи во Македонија“ во: *Материјали за степенот на користење на научните информации во СР Македонија*, Скопје, 1982, (64-68);
71. „30 години самоуправување во Скопје (1950-1980)“ во: *Каталог*, Музеј на град Скопје, Скопје, 1980 (40);
72. „Музејска mreža u Makedoniji“ во: *Zbornik radova Muzeja revolucije Bosne i Hercegovine*, god. V-VI, br. 5-6, Sarajevo, 1979-1980 (343-354);

73. „Народниот фронт на Скопје во периодот на обновата (1944-1945)“ во: *Прилози за Илинден*, III, Скопје, 1979 (487-492);
74. „Младината и обновата“ во: *Студентски збор*, бр. 783-784, Скопје, 1979 (24);
75. „Младината и обновата“ во: *Студентски збор*, бр. 785, Скопје, 1979 (24);
76. „Проблеми на музејската документација и информативна служба во музејските установи на Македонија“ во: *Bilten - Informatica museologica*, br.2-3, Zagreb, 1979 (48-68);
77. „25 godina Muzeja grada Skopja (1949-1974)“ во: *Bilten - Informatica museologica*, br.27, Zagreb, 1974 (17-18);
78. „100 години железници во Македонија – времена изложба“, во: *Историја*, бр. 1, Списание на историското друштво на Македонија, Скопје, 1974 (357-377);
79. „30 години слободно Скопје“, 1974;
80. „Илинден 1903-1973 – времена изложба“, во: *Музејски гласник на Историјскиот музеј на Македонија*, бр. 2, Скопје, 1973 (138-141).

Prof. Davorin Trpeski, PhD

Оливера Цартовска Тачевска
Музеј на град Скопје

ЕКСТЕРНИ ДЕПОА КАКО МОЖЕН ИЗЛЕЗ ОД НЕСООДВЕТНОТО ЧУВАЊЕ И ТРЕТИРАЊЕ НА МУЗЕЈСКИТЕ ПРЕДМЕТИ

Во овој прилог се третира проблематиката на несоодветно чување по депоата на музеите во Македонија и состојбата на заситување на капацитетите на истите, што доведува до пренатрупаност на културното наследство по депоата. Трудот набројува и разгледува некои од понудените решенија кои се повеќе се развиваат како опција во светот.

Клучни зборови: културно наследство, депонирање, заштита, ризици, екстерни депоа.

Музејот како институција има три основни задачи: заштита на културното богатство, проучување на музеалната вредност на предметите и комуникација на артефактите со публиката. Заштитата на музејските предмети во музеите е императивна задача на музејското работење. Согласно правилниците за работа, во музеите основна цел е да се создаде прикладна средина за чување на предметите, со цел да се сопре или намали процесот на нивно физичко опаѓање. Со оглед на тоа дека станува збор за заштита во потесна смисла на зборот, заштитата на музејските предмети (Maroević 1990:5-10), главно се сведува на:

- Превентивна заштита, која има за цел да го сочува предметот во онаа негова целovitost во која е присутен како вредност;
- Заштита на материјалот преку конзервациски третман, како составен дел од сопирањето на процесот на физичко опаѓање на предметот, или пак реставрација што подразбира реконструкција на изгубените

делови од објектот. Тоа подразбира зацврстување на структурата на материјалот, преку внесување на нови материјали во постоечката структура кои помагаат да не дојде до понатамошно деградирање на обликот;

- Заштита на обликот, кое по правило се сведува на изработка на музејски копии во кои настојваме да фиксираме некој одреден временски момент од животот на предметот и неговиот изглед во тој момент.

Бидејќи превентивната заштита на предметите е од суштинското значење за музеите, тие треба да имплементираат одредени стандарди во целокупниот музејски објект, со што ќе го минимализираат физичкото оштетување на предметите, и на оние кои се изложени во салите за експозиција и особено на оние кои се депонирани по депоата на музеите. Просторот за складирање и чување на музејските предмети, би требало да се третира како простор од особена важност во музејската зграда, со оглед на тоа дека над 70% од културното наследство е депонирано по музејските депоа и таму најдолго престојува во својот музејски век. Затоа во депоата мора да бидат создадени соодветни услови, каде што депото е лесно достапно, пред сè заради лесно и безбедно внесување и изнесување на предметите, обележано со видлив систем за идентификација, со контролирани микроклиматски услови и мерачи на контрола на температура, влага, УВ зрачење и квалитет на воздух, со обработен план за ефикасна безбедносна и противпожарна заштита и каде се имплементирани соодветни техники на чување (Поцевска, 2015: 92). Но, имплементирањето на современите микроклиматски и безбедносни преддуслови, како и правилата на депонирање и чување на културното наследство во депоата во музеите во Македонија, се чини дека се најслабата и најболната точка на овие институции. Најголем дел од музејските депоа во нашите музеи се во подрумски депоа низ кои поминуваат доводни и одводни цевки, односно постои голем ризик на можно пукање и поплавување на материјалот, дел се со некоректно високи нивоа на влага, немаат контрола на температурата во просторот, без мерни инструменти, без контрола на светлина и УВ зрачење, без ракувачи на депоа, необучен кадар за работа во депоата, некои од депоата се сместени на позиции со тежок пристап, без планови за евакуација и стратегија за дејствување. Особено голем проблем е состојбата на немање доволно просторни услови и пренатрупаност на складираните предметин (Богоески, 2015: 115) Тоа е така заради тоа што, музејските институции во Македонија делуваат според традиционалниот концепт кој подразбира поседување на музејски збирки, сместени во доделената адаптирана или изградена музејска зграда, каде не се зема во обзир фактот дека музеите без престан акумулираат и складираат нови предмети, што подразбира исполнување на предвидените капацитети во некој даден момент.

Кога истите ќе се презаситат, никој нема решение што понатаму. Се чини дека музејските работници тежнеат да се прилагодат на настанатите состојби и да применат мерки на некаква идеална импровизација, додека за изнајдување на стабилни и конкретни решенија воопшто не се дискутира.

Со проблемот на исполнување на капацитетите и со брзото темпо на ширење и збогатување на музејските фондови се соочуваат и многу музеи низ светот и истите бараат различни начини како да се соочат со овие нови предизвици. Оваа проблематика активно се разгледува и решава уште од втората половина на XX век наваму. Таму каде што постојат просторни услови, најчесто се пристапува кон доградба на нови крила или анекси на музејот, заради обезбедување на капацитети за справување со новите потреби. Така, на пример, покрај големиот природонаучен музеј, изграден во Лондон во XIX век, во текот на 60-тите години на XX век, сè започнало со изградба на ново крило на музејот поради недостаток на простор. Сличен е примерот на доградба на ново крило на Музејот Викторија и Алберт, како и многу други примери во цела Европа (Maroević, 2002: 68).

Втора опција кон која се пристапило, особено во периодот на втората половина на XX век е дисперзирање на депоата, надвор од музејските згради, често во изнајмени или отстапени простории на други институции. Така, музеите, за да ја задоволат потребата на коректно и правилно депонирање на музејски предмети, често изнајмувале простори по:

- банкарските трезори. Така, на пример, Историскиот музеј на Србија, поради недостаток на простор за депонирање, своите највредни музејски артефакти ги има депонирано во Трезорот на Народна Банка, додека останатите музејски предмети им се распоредени по ходниците на разни министерства (www.blic.rs/kultura/vesti/vedostaje-izlozbeni-prostor)
- разни изнајмени простори кои поседуваат дел од пропишаните предуслови за безбедно складирање на музејските збирки. Примери на дисперзирани депоа, во најразлични простории има многу низ Европа. Така, Националниот музеј во Цирих, во моментот кога бил отворен во 1891 година, бил сместен во наменски изградена зграда, каде што имало доволно капацитет за сите музејски збирки и предмети, изложбени сали за постојана поставка, административен дел со канцеларии за вработените, па дури и за уметничко школо. Но, веќе во 30-тите години на XX век, со зголемувањето на бројот на предметите акумулирани во музејските збирки, дошло до смалување на просторот во депоата и започнало да се расправа за можно проширување на зградата. До крајот на XX век Националниот музеј на Цирих, располагал со 7 различни депоа разместени низ целиот град (Helena Stublić 2018: 67).

Поради недостаток на простор во музејските згради и потрага на нови локации надвор од музеите, се специјализирале и фирми кои нудат складиштен простор и транспорт на добра, кои обезбедуваат современи стандарди на складирање и обезбедуваат систем на безбедност на депонираниот материјал за соодветен месечен надоместок, како и систем на пакување и транспорт на предмети и добра, обезбедувајќи услуга на пренос на предмети со давање на гаранција на безбедност и сигурност. На пример најстарата таква фирма во Германија, Hasenkamp, поседува околу 40.000 м² на складиштен простор, распореден претежно во Германија и во останатиот дел на Европа, но поседува и складишта на Блискиот исток и Азија. Од овој складиштен капацитет кој го поседува компанијата Hasenkamp, околу 15% се изнајмени на музејски институции или архиви (<https://www.hasenkamp.com/en/company>). На таков чекор, за закуп на простор за складирање на музејски материјал во специјализирана фирма за складирање и превоз на добра, се одлучил и Народниот музеј во Белград во 2006 година, заради привремено дислоцирање на музејските депоа од зградата на Народниот музеј, со цел реновирање и модернизирање на истата. Бил склучен договор за соработка со компанијата Kunsttrans од Белград, европска приватна компанија која изнајмува простор за складирање на предмети и врши транспорт на истите по највисоки светски стандарди, надвор од градското јадро, откако било констатирано, од страна на музејски стручни лица, дека складиштето поседува оптимални услови за безбедност и добри микроклиматски услови за депонирање на музејските збирки. Согласно договорот, компанијата Kunsttrans презела обврска, во склад со условите одредени од Народниот музеј, да обезбеди простор за депонирање на музејските збирки за време на реновирање на музејот, како и систем на обезбедување и мониторинг заради заштита и безбедност, а за тоа Музејот требало да плаќа месечна закупнина од отприлика 35.000 евра. Траењето на договорот бил врзан со завршување на реконструкцијата, а како најкраток рок кој бил прецизиран, се наведува крајот на 2011 година (Vreme 1353, 8 decembar 2016/ kultura). Примерот на Народниот музеј во Белград, покажува колку е сериозен финансискиот ангажман од вакво изнајмување на простор кој нуди оптимални безбедносни и микроклиматски услови за заштита на музејското културно наследство. Доколку пак се примени изнајмување на простор кој не е наменски изграден како складиштен простор во кој се имплементирани стандарди за правилно складирање и безбедност, тогаш се појавуваат потешкотии во организациска смисла, како: трошоци за изнајмување на просторот, адаптација или трошоци околу имплементирање на одредени предуслови за пренамена на просторот за депо, трошоци околу обезбедување на нивоата за безбедност од повали и кражби, обезбедување на микроклиматски услови и слично. Тоа би подразбирало, исто така, голем финансиски ангажман заради адаптација како и голем ангажман на човечки

ресурси. Затоа, иако делува како можно решение за справување со очајната состојба на презаситеност на музејските капацитети, сепак истото се покажува како доста комплицирано и скапо решение, кое не секогаш ги задоволува сите потребни предуслови за безбедно депонирање на културното наследство.

Затоа во светот, а во последно време и во поблискиот регион се започнало со креирање на стратегии на градење на **објекти специјализирани само за складирање на музејски збирки**, кои се лоцирани надвор од кругот на институцијата, а често и надвор од градското јадро. Тој концепт на издвојување на депото од музејската зграда со цел на креирање на засебен, простор, специјализиран само за депо каде што основната идеја е да се исполнат оптималните услови и стандарди за комплетна заштита на музејските предмети, и каде што ќе се создадат приближно совршени услови за да се сопре процесот на уништување на предметите, а во исто време во организациска смисла ќе инкорпорира и план за натамошен раст и прогрес, станува успешна приказна за повеќе музеи во светот, а сега веќе и во регионот. Често, заради финансиска издржливост, во добар дел од примерите на градење на специјализирани објекти за складирање и чување на музејски збирки, може да се види дека тоа се објекти кои ги употребуваат повеќе музејски институции, како заеднички капацитети.

Еден од првите вакви објекти во светот, отворен во мај 1983 година, по две години изградба и десет години планирање, е американскиот Центар за поддршка на музеите на институцијата Смитсонијан (MSC), дизајниран да одговори на потребите за складирање, конзервација и истражување на колекциите на институтот. Сместен во Суитленд, Мериленд, приближно 10 км јужно од главниот град на САД.

Зградата има „цик-цак“ облик и содржи повеќе од 50.000 м² простор и е креирана за реализирање на мисијата на обезбедување на оптимална средина за зачувување и проучување на музејските колекции на Смитсонијан. Центарот за поддршка на музеите на институцијата Смитсонијан (MSC) е дом на био - збирките на Природонаучниот центар, Лабораториите за аналитичка биологија (LAB), Институтот за зачувување на музејските колекции на институтот Смитсонијан (MCI) и бројни одделенски колекции од Националниот музеј на природна историја. Во него се сместени и колекции од музејот Хиршорн, Националниот музеј на американската историја и Националните антрополошки архиви (<https://naturalhistory.si.edu/research/msc>).

Земајќи во предвид дека музејските колекции бараат стабилна средина, ослободена од разни агенси кои можат да ја влошат состојбата на предметите, архитектите на објектот создале дизајн кој ги одделува капацитетите за чување и складирање на предметите, од оние капацитети кои се потребни за истражување и конзервација. Центарот е составен од неколку

различни објекти во рамките на единствена структура. Во првиобитниот план биле изградени четири големи простории за складирање, „депоа“, кои обезбедувале стабилна и безбедна средина за долгорочно депонирање на музејските артефакти, а во април 2007 година бил изграден и петтиот оддел на источниот крај на МСЦ, каде што се сместени сите биолошки збирки на Националниот музеј на природна историја (25 милиони примероци) зачувани во течности, познати како „влажни колекции“, а во план е изградба на уште два оддели за складирање. Секое депо е приближно големо колку едно американско фудбалско игралиште и се издигнува во висина од три ката. Тие се дизајнирани единствено да бидат простории за депонирање на музејските колекции. Во нив има релативно малку капацитети за сервис за потребите на луѓето, освен оние што се потребни за безбедност и достапност на персоналот. Одделен и поразличен дел од делот за депонирање е лабораторискиот комплекс кој е дизајниран како двокатна зграда со канцеларии и лаборатории. Тој е дизајниран за специјализирано истражување и активности за конзервација и е лоциран во центарот на комплексот. Тука, луѓето и музејските колекции доаѓаат во контакт под контролирани услови, без да се загрозува средината во просториите за депонирање.

Одвојувањето на канцеларискиот / лабораториски комплекс од одделите за складирање е со голем централен коридор „улица“ која има шест метри ширина и се издига на целата висина на зградите, улицата е главниот премин за движење и на луѓето и на предметите од музејските колекции низ целиот комплекс. Музејски предмети од сите големини можат лесно да поминат низ овој коридор, од приклучокот за товарање, лоциран на еден крај на зградата до било кое место во рамките на комплексот. Лифтови лоцирани на аглите од депоата за складирање овозможуваат пристап од улицата до сите нивоа во депоата и до канцеларискиот / лабораторискиот комплекс. Објектот нема поткровје или подрум. Енергетската централа се наоѓа во првиот оддел кој е сместен на чело на улицата, со сите главни механички системи поставени на покривот. Улицата служи како 'рбетен столб за сите градежни системи. Напојувањето, пареата, водоводната линија, вентилацијата и комуникациските линии одат од енергетската централа надолу кон улицата, разгранувајќи се по потреба, кон сите капацитети на комплексот. Со тоа, може да се изврши одржување на системите без да се наруши безбедноста и заштита на програмските области. Понатаму, големи подобрувања и надградби во комуналните услуги може да се направат лесно, како што се зголемуваат потребите за овие услуги. Во целокупниот центар се вградени единици за воздух и вентилирање, апарати за специјално филтриран и климатизиран воздух, хепа - филтри кои отстрануваат 99,8% од честичките од воздухот и обезбедуваат средина без прашина, термостати и мерачи на влажност заради обезбедување на константни параметри на температура и влажност, а

имплементиран е и софистициран безбедносен и мониторинг систем и опрема за снимање, детектори за движење и слично (Vincent Wilcox, 1995: 18-22). Во скоро идеални услови за складирање, се сместени околу 54 милиони предмети од колекциите на Смитсоновијан Институтот, што до денес претставува еден од најголемите специјализирани центри за складирање на музејски колекции во светот, кој е изграден на начин што може да се доградува и дополнува со содржини, согласно потребите. Овој пример се покажал како доста успешен, функционален и оддржлив и истиот започнал да се развива и во Европа како начин на решавање на пренатрупаноста и нефункционалноста на заситените музејски капацитети.

Во Швајцарија, таков специјализиран центар за складирање на музејски збирки е лоциран во Афолтерн на Албис, каде старите воени објекти биле препознаени како одличен простор за реструктурирање и адаптација за специјализираниот Центар за складирање на збирки, каде што се сместени музејските колекции на Швајцарскиот национален музеј. Тој започнал со работа во 2007 година, а организациски е структуриран слично како моделот претставен погоре и исто така, со предвиден оперативен план за понатамошни развојни фази на центарот и доградби, заради намалување на финансиското оптеретување. Во првиот стадиум на развој, Центарот за складирање на музејските збирки се состоел од три паралелни објекти, кои меѓусебно се поврзани со широк коридор, кој претставува комуникациски канал меѓу објектите. Најголемиот од објектите содржи 10.000 м² простор и е простор за депонирање на предмети, вториот простор кој е на средина е конзерваторско – реставраторска работилница и лаборатории за конзерваторски истражувања и анализа на материјалите, а третиот објект е простор за корисници, за работа со предметите, документаторско одделение, библиотека со стручна литература и читална, како и простории за обука, стручна наобразба и семинари. Во целокупниот комплекс е обезбедена одлична функционалност, вграден е геотермален систем на греење и ладење со 30 отвори на длабочина од околу 250 метри, обезбедени се системи за оддржување на составот на микроклимата, противпожарна и противпровална заштита како и сигурносни планови за акција во случај на непогоди и катастрофи. Проектот вредел 28,5 милиони франци (Stublić, 2018: 68-71).

За насочување кон ваков концепт за сместување и заштита на музејските збирки, пишувал и професорот Иво Мароевиќ во книгата „Увод во музеологија“ во 1993 година, каде што навел: „Со оглед на сложеноста на инфраструктурата и на големите трошоци за оддржување на квалитетни простори за депонирање, можно е да се замисли дека повеќе музејски институции користат ист објект за депонирање, така што истиот би бил организиран на поголем простор и би бил изграден за да се користи на поекономичен начин. Не е неопходно просторот да биде под ист кров со

другите музејски содржини. Нивната дислокација е можна, а често и пожелна, со цел поквалитетно да се спроведат мерките на сигурност“ (Maroevič,1993:87). Но, единствени, на територијата на бивша Југославија кои направиле чекор кон успешно имплементирање на вакво решение се колегите од Словенија, кои го креирале најголемиот музејски комплекс за складирање и чување на музејски збирки на државните музеи во Пивка во Словенија. На основ на спроведената анализа за состојбата на депоата по музеите во цела Словенија, било констатирано дека постои нужна потреба за обезбедување на дополнителен простор за складирање на музејски материјал за Музејот на понова историја на Словенија, Техничкиот музеј на Словенија и Народниот музеј на Словенија, кои се јавни државни институции. На основ на изработка на детален оперативен план, попис на збирките по содржина, материјал и број на предмети, како и нагласените микроклиматски услови кои треба да се исполнат за заштита на различни видови материјали била изградена рамката за неопходната листа на опрема која треба да биде инкорпорирана во просторот, била одредена цената за селидба на музејскиот материјал, комуникациската рамка и програмска стратегија. Проектот бил финансиран Владата на Словенија, бил остварен од Министерството за култура на Република Словенија, а во склоп со средства и од Европските фондови за регионален развој за периодот 2007-2013, а било одлучено да се реконструира некогашниот воен објект бр.6 во Пивка и да се пренамени во Специјализиран простор за складираше и чување на музејските збирки. Реконструкцијата и пренамената на објектот чинела 2,6 милиони евра, а била завршена во 2017 година. Овој комплекс, со површина од 3.000 м², станал најголемиот музејски центар за депонирање на музејски предмети во Словенија. Објектот поседува два вида на депоа: затворени и отворени за јавноста (Uršič, 2018:76-79).

Како заклучок од овие примери, можеме да констатираме дека основањето на ваков специјализиран центар за депонирање на музејски збирки, претставува најоптималното решение за справување со предизвиците на новото време, со кои се соочуваат музеите во борбата за заштита на музејските артефакти. Функцијата на заштита на движното културно богатство, која е императив на музејските институции, се одвива несметано во ваквите специјализирани центри за складирање на музејски материјал и тоа во најдобри можни услови. Со тоа би се растеретиле депоата во музејските згради или пак во најдобар случај сосема би се ослободиле, дозволувајќи на музејската институција пренамена или пооптимално искористување на просторот во правец на развивање на останатите функции и активности на музејот. Работите околу грижата на предметите, непосредната заштита и конзерваторско – реставраторските активности се одвиваат во центарот за депонирање на збирките, а истражувачката работа се одвива и на двете

локации, и во музејот и во центарот, во зависност од конкретната потреба на кустосот.

И како крајна точка на согледување на состојбите во домашен контекст, неодољно се поставува прашањето дали создавање на ваков локален специјализиран центар за складирање на музејските збирки би бил решение на хаосот со пренатрупаните депоа во нашите музеи, и на безредието кое се отсликува во неимплементираноста на основни стандарди за депонирање во голем број музејски згради? Дали овој концепт е поекономично и пофункционално решение отколку решенијата за реновирање, санација и модернизирање на постоечките музејски депоа или пак градење на нови за секоја институција засебно. Накратко дали еден здружен специјализиран простор за депонирање на музејските колекции на повеќе музејски институции, кој би бил лоциран надвор од градското јадро, како специјално селектиран и дефиниран простор, кој дозволува просторно и организациско ширење и развивање паралелно со развојот на потребите и правилен архитектонски концепт кој ќе ги запази сите потребни организациски единици и техничка опрема која треба да биде имплементирана, може да биде реализиран во Македонија? Овој концепт делува како логично, поекономично и пофункционално решение од практиката на изнајмување на нови дисперзирани простории, во постоечки надворешни капацитети на други институции, кои подразбираат човечки и финансиски ангажман, а не секогаш ги исполнуваат сите потребни услови за правилно депонирање.

Користена литература

1. Maroević, Ivo, "Zaštita muzejske grade-temeljne odrednice", IM/1990,3/4/Tema broja, 5-10.
2. Maroević, Ivo, "Elementi za projektni program izgradnje muzeja", IM33(3-4) 2002, 67-73.
3. Maroević, Ivo, *Uvod u muzeologiju*, Zavod za informacijske studije, Zagreb, 1933.
4. Stublić, H. "Zajednička čuvaoniza kao rešenje problema nedostatka prostora – primjer švicarskog centra zbirki u Affolternu na Albisu", *Muzeologija* 55, 2018, 64-74.
5. Uršič, I. "Čuvaonice državnih muzeja u Pivki – najveći muzejski čuvaonički kompleks u Sloveniji", *Muzeologija* 55, 2018, 75- 80.
6. Vincent Wilcox, U. "Detached storage: The Smithsonian Institutions's Museum Support Center Museum International" No 188 (Vol XLVII, n°4, 1995), Storage, 18- 22
7. Museum Support Center, <https://naturalhistory.si.edu/research/msc>

8. Богоески, Крсте, „Методи на процена на ризиците на културното наследство во депоата во музеите на Македонија“, *е-Штит* бр.2, Скопје, 2015, 107-116.
9. Поцеска, Валентина, „Музејски стандарди на депонирање“, *е-Штит* бр.2, Скопје, 2015, 91-98.
10. www.blic.rs/kultura/vesti/vedostaje-izlozbeni-prostor
11. [www.vreme 1353, 8 decembar 2016/ kultura/ Čuvanje kulturnih vrednosti: Dobra volja](http://www.vreme.com/1353,8-decembar-2016/kultura/Cuvanje-kulturnih-vrednosti-Dobra-volja)
12. <https://www.hasenkamp.com/en/company>

Olivera Djartovska Tachevska
Museum of the City of Skopje

EXTERNAL DEPOTS AS A POSSIBLE WAY OUT OF THE INAPPROPRIATE STORAGE AND TREATMENT OF MUSEUM ARTEFACTS

This paper addresses the problem of inappropriate storage in the museum depots in Macedonian and the saturation of their capacities, which leads to overcrowding of the cultural heritage in the depots. The paper lists and considers some of the offered solutions, increasingly developed as viable options in the world.

Key words: cultural heritage, depositing, protection, risks, external depots.

The museum as an institution has three core tasks: the protection of cultural heritage, the study of the museum value of the artefacts, and the communication of the artefacts with the audience. The protection of museum artefacts within the museums is an imperative task of museum operations. According to the operating regulations, the main goal of the museums is to create an appropriate environment to store the artefacts with a view of stopping or reducing their physical degradation. Considering that this is protection in the narrow sense of the word, the protection of museum artifacts (Maroević 1990:5-10), mainly involves the following:

- Preventive protection, aiming to preserve the item in its entirety which has value;
- Protection of the material by conservation treatments, as an integral part of the stopping of the physical degradation of the artefacts, or restoration which entails the reconstruction of the lost parts of the artefact. This involves solidifying the structure of the material by

introducing new materials in the existing structure that help avoid any further shape degradation;

- Protection of the shape, which, as a rule, involves the creation of museum copies wherein attempt to fix a specific moment in time of the artefact's life and its appearance at that time.

Since the preventive protection of artefacts is essential to museums, they should implement appropriate standards throughout the museum facility to minimize the physical damage to the artefacts, both the artefacts exhibited in the exhibition halls, as well as the ones deposited in the museum depots. The museum depository facility should be treated as a space of utmost importance in the museum building, considering that more than 70% of the cultural heritage is deposited in museum depots and it stays there for most of its museum lifetime. Therefore, the depots should fulfill certain conditions, such as easy access, primarily to easily and safely bring the artefacts in or take them out, marked with a visible identification system, with controlled microclimate, and devices for measuring and controlling temperature, humidity, UV radiation, and air quality, as well as elaborated plan for efficient security and fire protection and proper storage techniques (Pocevska, 2015: 92). However, the implementation of modern microclimate and security prerequisites, as well as the rules of depositing and storing of cultural heritage in the museum depots in Macedonia, seems the weakest and most vulnerable link in these institutions. Most of the museum depots in our museums are in basements traversed with incoming and outgoing pipes, i.e. at great risk of bursting and flooding of the material, some feature unacceptably high levels of humidity, no spatial temperature control, no measuring devices, no light and UV radiation control, no depot operators, no properly trained staff. Some of the depots are difficult to access, without evacuation plans and operational strategies. An especially big problem is the lack of sufficient spatial capacities and overcrowding of the stored artefacts (Bogoeski, 2015: 115). This situation persists because the museum institutions in Macedonia operate in accordance with the traditional concept that entails the possession of museum collections, accommodated in the designated adapted or newly built museum building, without considering the fact that the museums constantly accumulate and store new artefacts, which inevitably leads to exhausting the envisioned space at some point in time. When the space becomes overly saturated, no one has any idea what to do next. The museum staff seem to tend to adjust to the situation at hand and implement measures of some kind of ideal improvisation, with absolutely no discussion of finding viable and concrete solutions.

The problem of saturated capacities and the fast expansion and enrichment of the museum funds faces many museums in the world, and they seek various ways how to surmount these new challenges. People have actively

addressed these issues ever since the second half of the 20th century. Wherever space allows, the facility usually builds new wings or annexes to the museum in order to provide for sufficient capacity to cope with the new requirements. Thus, for example, next to the large natural and historical museum, built in London in the 19th century, during the 1960s, they began building a new wing of the museum because of the lack of space. Another similar example involves the building of a new wing in the Victoria and Albert Museum, as well as many other examples throughout Europe (Maroević, 2002: 68).

The second option, especially in the second half of the 20th century, involved the dispersion of the depots outside of the museum building, usually in rented or relinquished spaces of other institutions. Thus, in order to satisfy their needs to properly store museum artefacts, the museums would usually rent space from:

- bank vaults. For example the Historical Museum of Serbia, because it lacked storage space, deposited its most valuable museum artefacts in the Vault of the National Bank, while distributing the other museum artefacts in the hallways of various ministries (www.blic.rs/kultura/vesti/vedostaje-izlozbeni-prostor)
- various rented spaces that fulfill part of the prerequisites for safe storage of museum collections. Europe features many examples of dispersed depots in various spaces. When the National Museum in Zurich opened in 1891 it had a purposefully built building which had sufficient spatial capacity for all museum collections and artefacts, exhibition halls for the permanent exhibition, an administrative section with offices for the staff and even an art school. However, in the 1930s, with the increase of accumulated collections, the museum nearly exhausted its spatial capacities, and they began discussing possible expansions to the building. By the end of the 20th century the National Museum in Zurich had available 7 different depots located through the city (Helena Stubić 2018: 67).

Because of the issue of lack of space in museum buildings and the search for new locations outside of the museums, specialized companies offer storage space and transport of goods services. They provide modern standards of storage and a system for securing the deposited material for an appropriate monthly fee, as well as transfer services and security and safety guarantees. For example, the oldest such company in Germany, Hasenkamp, has about 40,000m² of storage space, located mainly in Germany and the rest of Europe, but also in the Middle East and in Asia. Out of this storage space of the Hasenkamp company, about 15% has been rented out to museums or archives (<https://www.hasenkamp.com/en/company>). In 2006 the National Museum in Belgrade decided to lease space for storing museum artefacts from a specialized company, because of the temporary dislocation of the museum depots from the

National Museum building while it underwent renovations and modernization. They signed a contract with the Kunsttrans company from Belgrade, a European private company that leases space for storing goods and transports such goods in accordance to the highest international standards outside of the city center, after the museum professionals had concluded that the depository facility complies with the optimal prerequisites for safety and good microclimate environment for the deposition of the museum collections. According to the contract, the Kunsttrans company undertook the obligation, in accordance with the National Museum Requirements, to provide space for the museum collections during the museum renovation, as well as a security and monitoring system for protection and security, and in turn the museum should pay a monthly fee of about 35,000 EUR. The overall duration of the contract depended on the completion of the reconstruction, but the contract would last at least by the end of 2011 (Vreme 1353, 8 decembar 2016/ kultura). The example of the National Museum in Belgrade shows the seriousness of the financial implications of such a lease of space that offers optimal security and microclimate conditions for the protection of the museum cultural heritage. If, on the other hand, the space is leased space that has not been built purposefully for storage with proper storage and security standards, then this leads to organizational difficulties such as costs for leasing the space, adaptation costs, or costs related to the implementation of the prerequisites for turning this space into a depot, costs related to the providing of proper levels of security, providing proper microclimate conditions etc. This would also entail a rather large financial commitment because of the adaptation requirements, as well as large human resources commitments. Therefore, although it seems a plausible solution for coping with the desperate situation of oversaturation of the museum capacities, actually it is a complex and very expensive solution that does not necessarily meet all the prerequisites for safe storage of the cultural heritage.

Therefore, the world and, more recently, the more immediate region began creating strategies to build **facilities specialized only for storing museum collections**, located outside of the campus of the institution, and frequently outside of the central city area. This concept of separating the depot from the main museum building in order to create a separate depository area where the principal notion looks at the fulfillment of the optimal prerequisites and standards for comprehensive protection of the museum artefacts and which will feature near perfect conditions to stop the artefact degradation process, while incorporating, from an organizational point of view, a plan for future development and progress, becomes a success story for many museums throughout the world, and more recently throughout the region. Frequently, in order to provide for financial sustainability, most of examples for building

specialized facilities for storage of museum collections refer to facilities used by multiple museums as common spatial capacities.

One of the first facilities of this type in the world was opened in May 1983, after two years of construction and ten years of planning. This is the American Museum Support Center of the Smithsonian (MSC), designed to respond to the needs for storage, conservation, and research of the collections of the institute, located in Southland, Maryland, about 10km south of US capital.

The building features a “zig-zag” shape and has more than 50,000m² of space and it was created to accomplish the objective of providing an optimal environment for preservation and studying of the museum collections of the Smithsonian. The Museum Support Center (MSC) of the Smithsonian houses the bio-collections of the Natural and History Center, the Analytical Biology Laboratories (LAB), the Museum Collection Preservation Institute of the Smithsonian (MCI), and numerous departmental collections from the National Natural and Historical Museum. It also houses collections from the Hirshhorn Museum, the National Museum of the American History and the National Anthropological Archives (<https://naturalhistory.si.edu/research/msc>).

Considering that the museum collections required a stable environment, free of various agents that could aggravate the condition of the artefacts, the facility architects created a design that delineates the storage and preservation capacities from the capacities for research and conservation. The center comprises several different buildings within a single structure. The initial plan envisioned the building of four large storage rooms, i.e. “depots” that provided stable and safe environment for long term deposition of museum artefacts. In April 2007, the facility built the fifth section at the east end of the MSC which houses all biological collections of the National Natural History Museum (25 million samples) preserved in liquid, known as the “wet collections” and the facility plans to build two more storage sections. A depot resembles an American football field in size and has three floors. They are designed only to provide room for storing the museum collections. They have relatively few capacities to serve the needs of people, except those needed for security and availability of the staff. One particular part, rather different from the storage section, is the laboratory complex, designed as a two-floor building with offices and laboratories. It is designed for specialized research and activities for conservation and is located in the center of the complex. Here, people and museum collections meet under controlled conditions, without jeopardizing the environment in the storage areas.

The separation of the office / laboratory complex from the storage sections features a large central corridor or a “street”, six meters wide, rising at the full height of the buildings. The street represents the main passageway for people and museum collection artefacts throughout the entire complex. Museum

artefacts of all sizes can easily traverse this corridor, from the loading dock, located at one end of the building to any location within the complex. The elevators located in the corners of the depots facilitated access from the street to all levels of the depots and to the office / laboratory complex. The facility does not have an attic nor a basement. The central power hub is located in the first section, at the head of the street, with all main mechanical system placed on the roof. The street serves as a spinal cord for all construction systems. Electricity, steam, water supply, ventilation and communication lines run from the power hub down the street, branching when needed, to all of the capacities of the complex. This facilitated system maintenance without disrupting the safety and the protection of the program areas. Furthermore, many improvements and upgrades to the utility services can easily be done, as the needs to such services increase. The entire area features incorporated air conditions and ventilation units, devices for special filtration and air conditioning, HEPA filters that remove 99.8% of the particles from the air and provide a dustless environment, thermostats and humidity measuring devices in order to provide for constant temperature and humidity parameters, as well as a sophisticated security and monitoring system and recording equipment, motion detectors etc. (Vincent Wilcox, 1995: 18-22). This facility houses about 54 million artefacts from the Smithsonian collections in almost ideal storage conditions. It represents one of the biggest specialized centers for storing museum collections in the world, built in a way that facilitates future upgrades and additions, as demand increases. This example proved quite successful, functional, and sustainable and it began to develop in Europe as a method for solving the overcrowding and the dysfunctionality of the overly saturated museum capacities.

In Switzerland, such a specialized museum collections depository is located in Affoltern on Albis, where the old military facilities were recognized as an excellent space that could be restructured and adapted to the needs of the specialized museum collections depository, housing the museum collections of the Swiss national museum. It began to work in 2007, and its organizational structure resembles that of the model presented above and it also features an operational plan for future development stages of the facility and upgrades with a view of reducing the financial burden. In the first stage of development, the Museum Collections Depository comprised three parallel facilities, interconnected by a wide corridor, serving as a communication venue between the different facilities. The biggest facility has a surface area of 10,000m² for the artefact depository, the middle facility features a conservation and restoration workshop and laboratories for conservation research and analysis of materials and the third facility contains a use area, an area for work with the artefacts, a documentation department, a library with professional literature and a reading room, as well as rooms for training, professional development, and seminars. The entire complex

provides for an excellent functionality, incorporates a geothermal heating and cooling system with 30 shafts at a depth of about 250m, provides for microclimate maintenance system, protection against fires and burglaries, as well as security plans for action in the event of disasters and catastrophes. The project was worth 28.5 million francs (Stublić, 2018: 68-71).

Professor Ivo Maroevikj also wrote about such a concept for accommodation and protection of museum collections in his book "Introduction to Museology" in 1993. There he stated: "Considering the complexity of the infrastructure and the great costs for maintaining good quality depositories, it is conceivable that multiple museums could use the same depository and such depository would be organized on a larger area and would be built cost-effectively. This space need not be under the same roof as the other museum contents. Their dislocation is possible, and usually it is preferable with a view of better implementation of the security measures" (Maroevič,1993:87). However, on the territory of former Yugoslavia, only the colleagues from Slovenia took steps in this direction. They created the biggest museum complex for storing and keeping the museum collections of the national museums in Pivka in Slovenia. The analysis of the status of the museum depots throughout Slovenia indicated an urgent need for additional space for storing museum materials from the Museum of the more recent Slovenian history, the Technical Museum of Slovenia, and the National Museum of Slovenia, all public institutions. Based on a detailed operational plan, an inventory of the collections by content, material, and number of items, as well as the emphasized microclimate requirements for protection of the various types of materials, the framework for the required list of equipment that should be incorporated in the facility was determined, as well as the price for moving the museum material, the communication framework and the program strategy. The project was financed by the government of Slovenia, implemented by the Ministry of Culture of the Republic of Slovenia within the framework of and with funding from the European Funds for Regional Development for 2007-2013, and it was decided to reconstruct the former military facility no. 6 in Pivka and transform it to a specialized museum collections depository. The reconstruction and the transformation of the facility cost 2.6 million EUR and it was completed in 2017. This complex with a surface area of 3,000m², became the biggest museum depository in Slovenia. The structure has two types of depots: closed depots and depots open for the public (Uršič, 2018:76-79).

As a conclusion from these examples, we can conclude that the establishment of such specialized depository for museum collections represents the most optimal solution for coping with the challenges of the new age facing the museums in their struggle to protect museum artefacts. The movable cultural heritage protection function, an imperative for the museums, is smoothly

implemented in such specialized museum collections depositories under the best possible conditions. This would relieve the depots in the museum buildings or, in the best scenario, completely free them, allowing the museum to transform these facilities or use them more optimally with a view of developing the other functions and activities of the museum. The caring for the artefacts, the direct protection, and the conservation and restoration activities are implemented in the museum collections depositories and the research activities are implemented in both locations, either in the museum or in the depository depending on the specific needs of the curator.

Another, final consideration of the situation in the domestic context inevitably begs the question whether the establishment of such a local specialized museum collections depository would provide a solution for the chaos with the overcrowded depots in our museums and the disorder reflected in the lack of implementation of the most basic depository standards in most of the museum buildings? Does this concept provide a more cost-effective and more functional solution than the solutions that envision renovations, repair, and modernization of the existing museum depots or building of new depots for every museum separately? In short, whether a common specialized area for depositing the museum collections of several museum institutions, located outside of the central city area, as a specially selected and defined space which enables spatial and organizational expansion and development, paralleling the development of the needs and the proper architectural concept compliant with all of the required organizational units and technical equipment that needs to be implemented, should be realized in Macedonia? This concept seems a more logical, a more cost-effective and a more functional solution than the practice of leasing new depository facilities in existing external facilities of other institutions which implies human and financial commitments and do not necessarily fulfill all the required conditions for proper depositing of museum artefacts.

Bibliography:

1. Maroević, Ivo, "Zaštita muzejske grade-temeljne odrednice", IM/1990,3/4/Tema broja, 5-10.
2. Maroević, Ivo, "Elementi za projektni program izgradnje muzeja", IM33(3-4) 2002, 67-73.
3. Maroević, Ivo, *Uvod u muzeologiju*, Zavod za informacijske studije, Zagreb, 1933.
4. Stublić, H. "Zajednička čuvaoniza kao rešenje problema nedostatka prostora – primjer švicarskog centra zbirke u Affolternu na Albisu", *Muzeologija* 55, 2018, 64-74.

5. Uršič, I. "Čuvaonice državnih muzeja u Pivki – najveći muzejski čuvaonički kompleks u Sloveniji", *Muzeologija* 55, 2018, 75- 80.
6. Vincent Wilcox, U. "Detached storage: The Smithsonian Institutions's Museum Support Center Museum International" No 188 (Vol XLVII, n°4, 1995), Storage,18- 22
7. Museum Support Center, <https://naturalhistory.si.edu/research/msc>
8. Богоески, Крсте, „Методи на процена на ризиците на културното наследство во депоата во музеите на Македонија“, *е-Штит* бр.2, Скопје, 2015, 107-116.
9. Поцеска, Валентина, „Музејски стандарди на депонирање“, *е-Штит* бр.2, Скопје, 2015, 91-98.
10. www.blic.rs/kultura/vesti/vedostaje-izlozbeni-prostor
11. [www.vreme 1353, 8 decembar 2016/ kultura/ Čuvanje kulturnih vrednosti: Dobra volja](http://www.vreme.com/1353/8-decembar-2016/kultura/Cuvanje-kulturnih-vrednosti-Dobra-volja)
12. <https://www.hasenkamp.com/en/company>

М-р Сунчица ВЕСЕЛИНОВСКА
НУ Кинотека на Северна Македонија, Скопје

ИЗВОРИ НА ОПАСНОСТ И ПРЕВЕНТИВНИ МЕРКИ ЗА ЗАШТИТА И СПАСУВАЊЕ НА АРХИВСКИОТ МАТЕРИЈАЛ

Апстракт: Во трудот е апострофирана улогата и значењето на архивите, како и изворите на опасност на кои е изложен архивскиот материјал. Понатаму е даден опис на мерките за заштита и спасување на архивски материјали и санација на последците. На крајот од трудот има општ преглед од истражувањето за состојбата на архивите и е направен обид да се потенцира неопходноста за превентивна заштита на овој вид културно наследство.

Клучни зборови: архива, архивски материјал, превентивни мерки, заштита, санација.

Чувањето на наследството од минатото како привилегија им припаднало на библиотеките, музеите, архивите, и други институции. Архивите се едни од производитите на човековата потреба да не се заборава минатото. Архивскиот материјал како основен извор на сознание за минатото, преставува посебен вид на добро кое според својата специфичност бара стручно - методолошки пристап на заштита и обработка. Затоа е разбирлива неопходноста од специјализирани установи на кои општеството им доверило комплетна грижа за заштита на овој вид на културно наследство. Зачувувањето на архивските материјали складирани во депота како носители на непроценливи информации од сите сфери на општествениот живот во минатото, но и за сегашноста е законска обврска која бара постојана грижа и динамичен пристап кон проблемот на заштита и преземање соодветни мерки за забавување на природното стареење на материјалот и спречување од непотребното оштетување.

Чувањето, грижата и заштитата на архивскиот материјал во било каква форма е доверено на архивистите, кои со право се наречени „чувари на вистината“. Архивскиот материјал како културно добро и сведоштво за националниот идентитет, треба да ужива приоритетна заштита во секој историски момент. Сепак, архивскиот материјал старее и се распаѓа, но постои опасност и сосема да се уништи.

Извори на опасност кои му се закануваат на архивскиот материјал:

- природата на самиот архивски материјал,
- климатските услови,
- начин на употреба на архивскиот материјал и
- природните несреќи и несреќи кои ги предизвикува човечки фактор.

Свесноста за овие опасности кои се закануваат на архивскиот материјал треба да биде голем поттик за преземање на превентивните мерки за заштита и чување на архивските материјали. Овие прашања се актуелни во архивите и сите институции во кои настанува или се чува културното наследство. Целта на превентивната заштита е да се спречи непотребното оштетување или уништување и да се успори природното стареење на архивскиот материјал. Исто така, природните несреќи и несреќите кои ги предизвикува човекот можат да предизвикаат трајно уништување на архивскиот материјал.

Фотографија бр. 1: Поплавен и опожарен архивски материјал

Според тоа, секоја архива треба да преземе одредени превентивни мерки за заштита и спасување на архивскиот материјал од можни природни непогоди и катастрофи предизвикани од дејствата на човекот. Последиците од ваквите катастрофи се големи а архивите честопати имаат непоправлива штета. Овие непогоди најчесто доаѓаат неочекувано, затоа секоја институција треба да биде подготвена да реагира во такви ситуации и да има план кој детално ги објаснува елементите на подготвеност и спасување. Планот за заштита и спасување од природни непогоди и други несреќи обично вклучува 5 фази:

1. Проценка на опасноста;
2. Мерки за превентивна заштита;
3. Мерки за подготвеност;
4. Спасување и
5. Санирање на последиците.

Пред да се направи план за заштита потребно е да се направи проценка на сите опасности кои можат да се поделат на три вида: надворешни, внатрешни и опасности предизвикани од штетна човечка активност.

Ризиците надвор од објектот треба да се оценуваат во однос на топографските, доминантните климатски и геолошки карактеристики. Најнапред се разгледува фреквенцијата на бури, земјотреси, можна штета од близина на дрвја и други објекти, проценка на опасност од близина на езеро, река, опасноста од подземните води, поплави и лизгање на земјиштето, опасност од електрични празнења, како предуслов за појава на пожар и др. Понатаму, треба да се разгледа локацијата на објектот во однос на околината: близина на индустриски и енергетски капацитети, сообраќајни јазли и прометни патишта, близина на предмети кои можат да предизвикаат пожар или експлозија и ослободување на зголемени концентрации на штетни материји. Близината на стратешки објекти како касарни, полициски станици, аеродроми, близина до други важни институции, општествено - политички објекти и згради на медиуми, може да го вклучат ризикот што го носи граѓанско нарушување, тероризам или војна.

Ризици во рамките на објектот се однесуваат на ризиците од пожар што може да настанат поради неисправни електрични или гасни инсталации, машини и опрема, вжарени и загреани површини од електрични апарати и уреди, разни светилки, грејни тела, лаборатории лоцирани во објектот и слично. Ризикот од поплави најчесто доаѓа од инфраструктурата во која поминува водата, кровни олуци, водоводни мрежи, климатизери или системи за гаснење на пожар. Пожарот и поплавите, исто така, можат да се појават поради човечко невнимание, непочитување на мерките за заштита од пожар,

неисправна водоводна инсталација, грејни уреди, неизгаснати догорчиња, но и намерно подметнат пожар.

Фотографија бр. 2 *Опожарен Архив на Босна и Херцеговина*

Ризици од намерна штетна човечка активност како крајби, цивилни немири, тероризам, војна и слично треба да се земат во проценката како за постојната безбедност внатре во објектот така и неговата опасност од надвор. Исто така, треба да се разгледа опасноста за неовластено отуѓување на документи во збирки кои се од големо значење во политички, историски или верски поглед.

Мерки за превентивна заштита

Превентивните мерки за заштита се преземаат по проценка на ризикот, со цел да се намалат или спречат последиците од природни непогоди, и несакани дејства предизвикани од човекот. По проценката на опасноста, треба да се разгледаат конкретните активности во врска со различни фактори кои се однесуваат на средина во која се наоѓа објектот, градежните зафати, безбедноста, сместување, осигурување, заштита од вода, заштита од потреси и лизгање на земјиштето, противпожарна заштита и безбедносна заштита. Што се однесува до надворешноста на објектот, потребни се превентивни мерки за изградба на заштитни елементи, како што се преградни и потпорни ѕидови за заштита од лизгање или ронење на земјиштето, ако за тоа има потреба, изработка на дренажни канали за отстранување или задржување на помали количини на вода и поплави. Кратење или сечење на стари и оштетени дрвја

лоцирани во близина на објектот за да не се оштетат делови од зградата за време на бура, прозорите и вратите треба да бидат заштитени со соодветни ролетни и заштитни решетки и задолжителна громобранска заштита. Постојано треба да се врши инспекциски надзор во однос на градежни зафати во близина на зградата, и неовластен пристап на луѓе се со цел да се откријат знаци на можна опасност навреме. Безбедноста е битен елемент во секој објект, така и во архивите. Затоа, од суштинско значење е да се контролира кој влегува и кој ја напушта зградата, инсталиран аларм во случај на кражба, итн.

Заштита од вода

Поплавите предизвикани од излив на реки, поројни дождови, дефект на водоводна инсталација, последици после гасење на пожар, земјотрес, и оние предизвикани од човечко невнимание, секогаш имаат ист вид на оштетувањето, а варираат само во зависност од обемот. Кога станува збор за поплава, настануваат потешкотии во акцијата за спасување на материјалот, мал број на простор за складирање и сушење на материјалите. Во случај на заштита од вода, потребно е редовно да се одржуваат сите системи за водоснабдување, пренасочување на системите за инсталација кои поминуваат над збирката.

Заштита од пожари

Пожарот на објект може да биде надворешен и внатрешен. При спречување пожар, важно е редовно да се проверува и одржува електричната инсталација и целата електрична опрема. Вратите треба да бидат огноотпорни, контролирано и ограничено користење на електрични апарати, забрането пушењето и сл. Сите делови од зградата треба да бидат опремени со уреди за откривање чад и пожар што автоматски го активираат алармот и во истовреме ги предупредуваат луѓето во локалната зграда, а воедно тоа претставува и повик до противпожарните единици. Во објектот треба да има соодветен број на противпожарни апарати за гасење и инсталиран системи за автоматско гасење пожар. Системи со гасови се најпогодни за помали и повеќе затворени простори, бидејќи тие предизвикуваат помала штета од системот за вода. Постојат и системи за вода - магла кои се помалку штетни за материјалите внатре во однос на системите за вода, чиј ефект е побрз. За сите противпожарни апарати и противпожарни системи задолжително е редовно сервисирање така што нема да предизвикаат ненадејна штета предизвикана од нивното непотребно активирање или затајување во клучните моменти.

Мерки на подготвеност

За одговор на природните непогоди и други несреќи, треба да се изготви план на мерки за заштита кој може да се дефинира како јасен и прецизен документ во кој се наведени превентивни и подготвителни мерки за

намалување на потенцијалниот ризик. При изготвување на планот, секогаш треба да се земат предвид нови искуства и да се споделат искуства со други слични институции во земјата и надвор од неа.

Планот ја пропишува постапката на реакции и обновување за време и по катастрофата. Тој треба да биде усогласен со проценката на ризикот и достапните ресурси, и треба да биде назначено раководно лице на планот за катастрофи. Ова лице треба да има поголем професионално искуство, да состави тим за одговор на катастрофата, да може да соработува со други одговорни лица на институции, но, исто така, да има овластување да мобилизира персонал и да додели средства за заштита во случај на катастрофа. Секоја институција е уникатна и неопходно е да се развие сопствен план за себе, за нејзината градба, материјалот што го поседува, и нејзината околина. Според тоа, не постојат универзални упатства за изработка на план, но само насоки кои упатуваат на главните и најважни активностите што секој план треба да ги содржи, па затоа секоја институција треба да направи проценка и соодветен план за заштита.

Планот треба да содржи:

- контакти од сите вработени во архивот, како и контакти од субјектите што се одговорни за институцијата, служби за итни случаи, на соседните објекти, други архиви, трговски друштва и други институции кои би можеле да бидат вклучени во соработката за време на реакција на катастрофата;
- скица на објектот: број на катови, прозорци, влезови, излези, уреди за откривање на пожар и противпожарни апарати, водоводни и плински инсталации, инсталации за греење, контрола на лифт, прекинувачи за струја и вода и средствата и опрема за заштита и спасување. Понатаму планот треба да содржи постапката за информирање, евакуирање на персонал и листи на приоритетни материјали од поединечни одделенија, сеопфатни насоки за спасување на материјалите, објекти за запишување и пакување на оштетени материјал, локација на привремено сместување на материјалите - идентификација и означување на материјал, договори со служби на замрзнување и сушење во вакум, различни документи со материјалот во повеќе копии, превозници кои ќе бидат вклучени за транспорт, средства кои институцијата ги има за санација на последици и сл.

Промената на околностите во врска со самиот објект и други блиски објекти, збирки, број на вработени, итн., (овде не треба точка) исто така, влијаат на самиот план, па затоа потребно е да се спроведе помала ревизија на секои 3 месеци, а поголема еднаш годишно. Покрај тоа и вработените треба да

бидат едуцирани и обучени за да знаат како да реагираат, во согласност со планот, во кризни ситуации.

Спасување

Мерките за спасување по несреќата се изведуваат во три фази:

1. Први мерки за спасување и заштита;
2. Спасување и сушење;
3. Долгорочна програма за реставрација.

Први мерки за спасување и заштита вклучуваат време од настанување на катастрофа до започнување на спасување на материјалите. Кога ќе се случи катастрофа, неопходно е да се следи веќе воспоставената постапка за известување, алармирање и контактирање на потребните членови на персоналот и соодветни служби за итна помош. Ако катастрофа се случи надвор од работното време, таа ќе биде откриена од страна на безбедносниот персонал кој треба да биде запознат со процесот на известување. Доколку е можно, се преземаат основни мерки за отстранување на причината за непогодата, како што се затворање на водата, употреба на противпожарни апарати и слично. Меѓутоа доколку се прошири опасноста или пак се работи за поголема природна непогода, тимот за одговор при катастрофи ја проценува ситуацијата со цел да го одреди соодветниот одговор. Следен чекор е спасување и евакуација. Во услови на развиен пожар се проценува дека човекот временски може да се задржи во објектот околу 5 минути и ако не се евакуира може да биде задушен. Откако службите за итна помош ќе преземат одредени дејствија следува проценка на состојбата и стабилизација на средината исклучување на главниот проток на електрична енергија, заштита на неоштетени материјал со пластични омоти, испумпување на вода и сл.

Земајќи ја предвид големината на природната непогода или друга несреќа ќе се преземаат соодветни мерки за спасување. Секоја ситуација носи свои специфични проблеми, затоа, не можат да се постават некои строги правила што би можело да се случува. Во такви ситуации потребна е голема брзина во импровизирањето и прилагодувањето на моментот.

Пред преземање на какви било активности, оштетен простор и материјали треба да бидат снимени или фотографирани поради подоцнежните анализи. Материјалот оштетен од водата треба да се премести на претходниот избрани локации за реконструкција. Во однос на материјалот оштетен од водата, можни се две постапки, чистење и сушење на материјалот или негово преместување за замрзнување и санира подоцна. Материјалот кој се изнесува од објектот мора правилно да биде опишан и обележан за да може подоцна да се пронајде. Единиците на материјалот се пренесуваат индивидуално, редоследно, затворен материјал не смее да се отвора ниту отворените да се

затвораат и залепените листови не смеат да се раздвојуваат. Во просторот во кој се суши материјалот потребно е да се обезбеди проток на воздух, со цел да се спречи развојот на мувла и да се забрза процесот на сушење. Вишок на влага од материјалот се отстранува со апсорбирачка хартија или лесно треба да се брише со соодветен материјал. Кај материјалите пишувани со боја, целта е да се олесни дифузија на мастилото со поставување апсорбери од двете страни на оштетениот лист и апсорпција на вишокот вода. Залепени индивидуални листови и сите материјали со растворливи мастила или на обложена хартија, најдобро е да се испратат на замрзнување за да спречите понатамошно оштетување и уништување на материјалот. Материјалот треба да се пакува поединечно во пластични омоти и кутии и мора да бидат означени со водоотпорно мастило (наведено името на институцијата и содржината на материјалот - бројот на инвентар и други документи, број полица, итн.). Установата мора да води евиденција на материјалот кој е испратен надвор со однапред подготвени формулари за вакви ситуации. Ако превозот на материјали до договорен објект за замрзнување трае повеќе часови, препорачливо е во вовозилото да има систем за замрзнување. Замрзнувањето дозволува стабилизирање на материјалот за подолг период и оваа постапка има голема улога во спасувањето на големите количини на натопен материјал. Што се однесува до фото-документацијата најдобро е накратко да се исплакне во проточна вода за да се избегне механичко оштетување и да се суши на машина за сушење. Околу мерките за заштита и спасување на фотографските и електронските материјали, најдобро е да се консултираат стручни лица од оваа област.

Фотографија бр. 3: Апсорбирање на влага од поплавен архивски материјал

Санација на последици

По катастрофата, следи реконструкцијата или нормализацијата на состојбата. Доколку објектот не претрпел поголема штета се врши реновирање, ако пак зградата е оштетена и не може да се врати во нејзината првобитна состојба, треба да се размисли за преместување на нов простор или да се разгледа можноста за изградба на нова зграда. За реновирање на зградата, корисно е да се побара совет од градежни инженери и архитекти кои имаат познавање околу изградба на овој тип на објекти и микроклиматските услови треба да се прилагодат за да се спречи развојот на мувла. Просторот треба да се исуши и да се проверат електричните и водоводните инсталации. Материјалите се враќаат само кога условите се стабилизирани.

По санацијата треба да се направи анализа на несреќата, оценети успехите и неуспехите на системот за превенција и планирање на катастрофата, и тие искуства да се прилагодат на новиот план за спасување. Искуствата укажуваат дека кога се создаваат планови за вонредни состојби, нивниот фокус треба да биде ставен колку што е можно повеќе на превенција, што значи дека е неопходно да се предвидат, обезбедат и систематски спроведат сите активности на максимална заштита во т.н. „нормални“ околности за да се спречи катастрофа, или да се ублажат неговите последици и штетни ефекти. Секако треба да се има предвид дека во случај на големи катастрофи на ниво на државата, 100% реализација на планираните одговори не се ни можни.

На просторот на Македонија низ историското минато настанало исклучително вредно наследство. Дел од тоа наследство се чува и денес, а дел од разни околности, засекогаш е изгубено како вредно паметење. Важен дел од она движното пишано наследство ја сочинува архивскиот материјал. Најголемиот дел од ова наследство се чува во архивите.

Архивскиот и документарниот материјал, според Законот за архивски материјал, и останатите Уредби и Упатстава, заштитата и чувањето на архивски и документарен материјал се регулирани на следниот начин: конвенционалниот и неконвенционалниот архивски и документарен материјал во зависност од обемот и обликот се заштитува и чува во соодветен простор и опрема обезбедени од влага, несоодветна температура, непосредна сончева светлина и од други видови на оштетување. За жал проблемите со сместувачкиот простор отсекогаш биле присутни кај најголемиот дел од имателите. Многу малку архиви имаа соодветни услови за чување и заштита на архивскиот материјал. Најчесто архивите на имателите се сместени во несоодветни простории, подруми и тавани, ходници, холови, магацини и гаражи во кои минуваат сите можни водоводни, топлински, канализациски инсталации и при најмала хаварија може многу лесно да го оштетат

архивскиот материјал. Понатаму. Неретко има примери кога поради недостаток на полици архивските материјали непрофесионално и неодговорно се чуваат на подот, по канцеларии, во плакари, бироа и сл.

Фотографија бр. 4: *Нестандардно чување на архивски материјал*

Недоволниот простор е голема пречка и за одделенијата на Државниот архив кои не можат да ја извршуваат својата законска обврска за преземање на средениот и евидентираниот архивски материјал постар од 20 години. Архивите се сместени во наменски или адаптирани објекти, депоа кои не ги задоволуваат стандардите за заштита и чување на архивскиот материјал, се соочуваат со недостаток на техничка опрема, уреди за видеонадзор и аларм за недозволен пристап, автоматски дојавувачи на чад и пожар, недостаток на опрема и средства за заштита од елементарни непогоди и други несреќи, несоодветна опрема за евакуација на архивскиот материјал, застарен систем за заштита од електрични празнења и сл. За жал, дури и во новоизградените објекти, не се водело сметка за соодветен простор за складирање на архивскиот материјал. Покрај ова, архивите се соочуваат и со недоволен број на број на вработени, што не е во согласност со реалните потреби на архивски сектори, несоодветен стручен кадар, обука на архивски персонал и сл.

Заклучок

Врз основа на информации за сосотојбата и проценка на опасноста на архивите кои се спој на минатото и сегашноста, потребно е да се поттикне свеста за важноста на заштита на архивското наследство, имплементација на јасна стратегија за условите според светските стандарди за архивско работење и многу високо професионално ниво на превентивната заштита како приоритет кој бара максимална посветеност. Понатаму, стручните работници и останатите субјекти кои се директно инволвирани во заштитата на ова наследство, според важечките закони во РС Македонија во иднина (треба) експлицитно да ја нагласат потребата од превентивни мерки за ефикасна заштита на архивските материјали.

Користена литература:

- Snežana Petrov, “Posledice nepostojanja sveobuhvatne zakonske regulative u zaštiti arhivske i registratorske grade u vanrednim situacijama”, во: *Arhivistika*: <http://www.arhivistika.edu.rs/clanci/konzervacija-i-restauracija-arhivske-grade/150-snezana-petrov-posledice-nepostojanja-sveobuhvatne-zakonske-regulative-u-zastiti-arhivske-i-registratorske-grade-u-vanrednim-situacijama>
- Закон за архивски материјал (Сл. весник на Република Македонија, бр. 95/2012, 41/2014, 72/2015, 148/2015, 169/2015, 53/2016)

Sunchica VESELINOVSKA, MSc.
NI Cinematheque of North Macedonia, Skopje

THREATS AND PREVENTIVE MEASURES FOR PROTECTION AND SAFEGUARDING THE ARCHIVES MATERIAL

Abstract: The paper highlights the role and the significance of the archives, as well as the threats to the archived materials. Furthermore, it provides a description of the measures for protection and safeguarding of the archive materials and for repair the consequences. Finally, the paper provides a general overview of the research regarding the status of the archives and tries to underscore the inevitability of preventive protection of this type of cultural heritage.

Keywords: archives, archive materials, preventive measures, repair.

Libraries, museums, archives, and other institutions have the privilege of safekeeping the heritage from the past. The archives are a product of the human need not to forget the past. Archived material, as a basic source of knowledge about the past, represents a special type of good which, due its specificity, requires a professional and a methodological approach to protection and processing. Hence the understandable inevitability for specialized institutions to which society has entrusted the complete care for and protection of this type of cultural heritage. The preservation of archive materials stored in depots, being the carriers of invaluable information from all spheres of societal life in the past, but also in the present, represents a legislatively mandated obligation requiring constant care for and a dynamic approach to the issue of protection and undertaking appropriate measures for slowing the natural aging of the material and prevention of unnecessary damage.

The safekeeping, care, and protection of the archive materials, in any form, is entrusted to the archivists, rightfully known as “the keepers of truth”. The archives material, as a cultural good and a testament to the national identity, should enjoy a priority protection at any given moment of history. Still, the archives material ages and degrades, and it might be completely destroyed.

Threats that jeopardize the archives materials:

- The natural of the archive materials itself,
- The environmental conditions,
- The way the archive materials are used and
- Natural disasters and manmade disasters.

The awareness of these dangers that threaten the archive materials should be a great incentive to undertake preventive measures for protection and safeguarding of archive materials. These issues are current in the archives and all other institutions which safekeep or make cultural heritage. Preventive protection aims at preventing the unnecessary damage or destruction and slowing the natural aging of the archive materials. In addition, natural disasters and manmade disasters can also permanently damage the archive materials.

Figure 1: Flooded and burnt archive materials

Therefore, every archive should undertake some preventive measures for protection and safeguarding of the archive materials from possible natural or

manmade disasters. Such disasters have huge consequences and the archives often suffer irreparable damage. These disasters usually occur unexpectedly and therefore every institution should prepare to respond to such situations and should develop a plan with detailed description of the elements of the preparedness and rescue.

The plan for protection and rescue from natural and other disasters usually comprises 5 stages:

1. Threat assessment;
2. Preventive protection measures;
3. Preparedness measures;
4. Rescue and
5. Repairing of the consequences.

Before preparing the protection plan, one needs to assess all the threats, which could be divided into three parts: external, internal, and threats caused by harmful human activity.

The risks outside of the facility should be assessed by looking at the topographic, dominant environmental, and geological characteristics. We should primarily look at the storm frequency, earthquakes, possible damages due to the proximity of trees and other facilities, assessment of the threats due to the proximity of lakes, rivers, the threats from groundwater, flooding and landslides, the threat of electrical discharges as a precursor to fires etc. Furthermore, we should consider the location of the facility relative to the environment: the proximity of industrial facilities and power plants, junctions and busy roads, the proximity of flammable materials or explosive materials or materials that release increased concentrations of harmful substances. The proximity of strategic facilities such as military barracks, police stations, airports, proximity of other important institutions, societal and political facilities and media facilities can include the risks related to civil disturbances, terrorism, or war.

The risks within the facility refer to the risks of fire due to faulty electrical or gas installations, machines, or equipment, glowing or red-hot surfaces of electrical devices, various lamps, heaters, laboratories within the facility etc. The risk of flooding usually comes from the water infrastructure such as roof gutters, water supply networks, air-conditioners, or fire extinguishing systems. Fire and floods can also occur due to human negligence, noncompliance with fire protection measures, faulty water installations, heaters, not-fully-extinguished cigarette butts, but also arson.

The assessment of the overall security inside the facility as well as any external threats should also consider the risks of intentional damages inflicted by activities such as burglaries, civil unrest, war, etc. In addition, one should also

consider the danger of unauthorized divestiture of documents in collections of great importance from a political, historical, or a religious standpoint.

Figure 2 *Burnt archive of Bosnia and Herzegovina*

Measures for preventive protection

The preventive protection measures are undertaken after the risk assessment in order to mitigate or prevent the consequences from natural disasters and adverse manmade activities. After the threat assessment, one should consider the specific activities related to the different factors surrounding the facility such as construction activities, security, accommodation, insurance, protection against water, protection against quakes and landslides, fire protection and security protection. With respect to the facility itself, the needed preventive measures that will provide for protective elements include: dividing and retaining walls for protection against landslides or land erosion, if necessary, construction of drainage channels for removal or retention of smaller quantities of water and floods. Trimming or cutting of old and damaged trees near the facility. To prevent damages to the facility during storms, the windows and the doors should be protected with appropriate shutters and protective bars, as well as the mandatory lightning protection. One should constantly provide for supervision of construction activities close to the building, as well as unauthorized access in order to detect the signs of possible threats in due time. Security is an important element for any facility, as well as for the archives. Therefore, it is essential to have, controlled access to the facility, installed burglar alarm etc.

Protection against water

The floods caused by rivers, torrential rains, faulty water supply installations, consequences from firefighting, earthquakes and those caused by human negligence, always lead to the same type of damage, only the scope is different. When talking about floods, the rescuing of the material becomes difficult because of the lack of spatial capacities to store and dry the flooded materials. The activities for protection against floods should include regular maintenance of all the water supply systems, diverting all of the installations that pass over the collections. However, should this prove impossible for some reason, one should install a “barrier system”, i.e. a system of pipes and protective metal profiles in order to enhance the security of the location.

Protection against fires

Fires can occur inside or outside of the facility. In order to mitigate the risk of fire, the facility must regularly inspect and maintain the electrical installation and all of the electrical equipment. The doors should be fireproof, the use of the electrical devices should be controlled or limited, smoking should be prohibited, etc. All parts of the facility should have smoke and fire detectors that automatically trigger the alarm and warn the people in the facility and call the fire department. The facility should have an appropriate number of fire extinguishers, as well as installed automatic fire extinguishing system. Firefighting systems using gas are most suitable for smaller and enclosed spaces, since they cause less damages than water-based systems. There are also water-mist systems that are less harmful than the water-based system, whose effect is quicker. All fire extinguishers and fire extinguishing systems must be regularly maintained in order to prevent any sudden damages because they were triggered unexpectedly or due to their failure during key moments.

Measures of preparedness

The response to natural and other disasters requires the preparation of a protection measures plan, defined as a clear and precise document that stipulates preventive and preparatory measures for mitigating the potential risk. When preparing the plan, the facility should always consider new experiences and share experiences with other similar institutions in the country and abroad.

The plan prescribes the response and recovery procedures after the catastrophe. It should be in line with the risk assessment and the available resources and a person in charge of the disaster plan should be appointed. This person should have a greater professional experience, should compose a disaster response team, should be able to cooperate with other responsible officers of other institutions, as well as have the authority to mobilize staff and allocate funding for protection in case of a disaster. Every institution is unique and needs

to develop a plan for itself, for the facility, the material that it holds and the environment. Therefore, no universal instructions for the development of the plan exist, only guidelines that refer to the principal and the most important activities that a plan should contain. Every institution should make its own assessment and its own plan for protection.

The plan should contain the following:

- Contact information for all employees in the archives, responsible institutions, emergency services, the neighboring facilities, other archives, companies, and other institutions that can get involved in the cooperation during the response to the disaster;
- A sketch of the facility: number of floors, windows, entrances, exits, fire detectors and fire extinguishers, water and gas installations, heating installations, elevator controls, electricity switches and water valves and the protection and rescue gear. Furthermore, the plan should contain communications and staff evacuation procedures, as well as lists of priority materials from the different department, comprehensive guidelines for rescuing the materials, facilities for inventorying and packing damaged materials, temporary storage locations – identification and designation of the materials, contracts with freezing and vacuum drying services, various documents made in multiple copies, transporters, means for repairing available to the institution etc.

Any changes of the circumstances related to the facility and other nearby facilities, collections, staff complement etc., also influence the plan. Therefore, every three months the plan should undergo minor revisions and major revisions every year. In addition, the staff should be educated and trained to properly respond to crisis situations, in accordance with the plan.

Rescue

The rescue measures after the accident are implemented in three stages:

1. Initial measures for protection and rescuing;
2. Rescuing and drying;
3. Long term restoration program.

The initial measures for protection and rescue refer to the time when the disaster occurred to the time when the rescue of the materials starts. When a disaster happens, it is necessary to follow the established procedure for notification, alerting, and contacting the designated staff members and the relevant emergency services. If a disaster happens outside of the working hours, then the security officers will detect it and they should be familiar with the notification process. If possible, the staff should undertake the basic measures to remove the cause of the disaster, such as switching the water off, using the fire extinguishers etc. However, if the threat spreads or if the facility faces a large

natural disaster, then the disaster response team assesses the situation in order to determine the proper response. The next step involves rescue and evacuation. In the event of a developed fire, a person can stay in the facility about 5 minutes and then he/she will suffocate unless evacuated. First the emergency services undertake certain activities, followed by an assessment of the situation and stabilization of the environment, disconnecting the main flow of electricity, protection of the undamaged material with plastic covers, pumping of the water out etc.

The rescue measures depend on the scope of the natural or other disaster. Every situation has its own problems and therefore there are no strict rules as to what could happen. These situations require swift improvising and adjusting to the moment.

Before undertaking any activities, the damaged facility and the materials should be recorder or photographed for the purposes of later analyses. The materials damaged by the water should be transferred to previously chosen locations for reconstruction. The materials damaged by the water can either be cleaned and dried or it can be relocated, frozen and repaired later. The material taken from the facility has to be properly inventoried and marked for easier tracking later. The units of the material should be transferred individually, in order and the closed material may not be opened nor the opened sheets may be closed, and sheets stuck together may not be separated. Proper air circulation should be provided in the area where the material dries in order to prevent mold development and speed up the drying process. The excess moisture should be removed from the material using absorbing paper or should be lightly wiped off using proper materials. For materials written in color, the objective is to facilitate the ink diffusion by placing absorbers on either side of the damaged sheet and absorb the excess water. Glues individual sheets and all materials with soluble ink or written on laminated paper should preferably be sent for freezing in order to prevent further damage and destruction of the material. Each piece of material should be packed separately in plastic covers and boxes which have to be marked with waterproof ink (the markings should indicate the name of the institution and the content of the material - the inventory number and other documents, shelf number, etc.). The institution should keep records of any material that has been sent outside with prepopulated forms for such situations. If the transportation of the materials to the designated freezing facility lasts for several hours, then the vehicle should have a freezing system. Freezing allows stabilization of the material for a longer period of time and this procedure plays a big role in rescuing large quantities of soaked material. Photographs are best rinsed with running water to avoid any mechanical damage and to dry them in a drying machine. It is best to consult professionals regarding the measures for protection and rescue of photographic and electronic materials.

Figure 3: *Moisture absorption of flooded archives materials*

Repairing of consequences

After the disaster comes the reconstruction and by normalization of the situation. If the facility did not suffer to much damage then it is renovated and if the facility is damaged to the point where it cannot be restored to its prior condition, one should consider transferring to a new facility or possibly building another facility. For the building renovation, it is useful to seek the advice of civil engineers and architects that have the knowledge for building this type of buildings. In addition, the microclimate conditions should be adjusted in order to prevent the development of mold. The space should be dried, and the electrical and water installations should be checked. The materials can return only after the conditions have stabilized.

After the repair, the disaster should be analyzed, the performance of the disaster planning and prevention system should be assessed, and these experiences should influence the new rescue plan. The experience suggests that when developing emergency plans, they should focus as much as possible on prevention. This means that it is necessary to anticipate, provide and systematically implement all of the activities for maximum protection under the so called “normal circumstances” in order to prevent disasters or to mitigate its consequences and adverse effects. Nevertheless, one should always bear in mind

that in the event of large nationwide disasters, 100% realization of the planned responses is not even possible.

An exceptionally valuable cultural heritage accumulated throughout history in Macedonia. Some of that heritage is preserved to this day, and some, for various reasons, is forever lost as a valuable memory. The archive materials constitute an important part of the movable written heritage. Most of this heritage is kept in the archives.

The protection and safeguarding of the archives and documented material, according to the Law on Archive Materials and the other regulations and manuals, is regulated as follows: the conventional and nonconventional archive materials, depending on its shape and size is safeguarded in appropriate facilities protected from moisture, inappropriate temperatures, direct sunlight, and other types of adverse effects. Unfortunately, most of the holders of such heritage constantly face problems with the depository capacities. Very few archives have proper conditions for safeguarding and protection of the archive materials. Usually the archives are located in inappropriate facilities, basements and attics, halls and hallways, warehouses and garages traversed by all kinds of water supply, thermal, sewerage installations which threaten to easily damage the archived materials even in the event of the slightest mishap. There are frequent examples where, due to lack of shelves, the archived materials are unprofessionally and irresponsibly kept on the floor, in offices, in closets, desks etc.

Figure 4: *Nonstandard storage of archive materials*

Insufficient space is a big problem for the departments of the National Archives, precluding it from performing its legally mandated obligation to receive properly ordered and recorded archives material older than 20 years and keep it safely. The archives are located in purposefully built or adapted facilities, or depositories that do not meet the standards for protection and safekeeping of the archive materials. They face lack of technical equipment, insufficient surveillance equipment and alarm systems for access control, automatic smoke and fire detectors, insufficient equipment and means for protection against natural and other disasters, inappropriate equipment for evacuation of the archive material, an obsolete system for protection against electrical discharges etc. Unfortunately, even the newly build facilities did not consider the need for appropriate space for storing the archive materials. In addition, the archives also face the issue of insufficient number of employees, which is not in accordance with the actual needs of the archive sectors, as well as the issue of inappropriate skills sets, insufficient training of the archive personnel etc.

Conclusion

The information regarding the status and the assessment of the threats to the archives, a combination of the past and the present, suggests the need to raise awareness of the importance of the protection of the archived heritage, to implement a clear strategy regarding the requirements in accordance with the international standard for archives operations and a very high professional level of the preventive protection, as a priority that requires maximal commitment. Furthermore, the professionals and the other entities directly involved in the protection of this type of heritage, according to the effective legislation in Macedonia, should explicitly emphasize the need for preventive measures and efficient protection of the archive materials.

Bibliography:

- Snežana Petrov, “Posledice nepostojanja sveobuhvatne zakonske regulative u zaštitu arhivske i registratorske grade u vanrednim situacijama”, ВО: *Arhivistika*.
<http://www.arhivistika.edu.rs/clanci/konzervacija-i-restauracija-arhivske-grade/150-snezana-petrov-posledice-nepostojanja-sveobuhvatne-zakonske-regulative-u-zastiti-arhivske-i-registratorske-grade-u-vanrednim-situacijama>
- Закон за архивски материјал (Сл. весник на Република Македонија, бр. 95/2012, 41/2014, 72/2015, 148/2015, 169/2015, 53/2016)

М-р Ацо Кимовски
Државен архив на РС Македонија
Одделение Битола

ЧУВАЊЕ И ЗАШТИТА НА СВЕДОКОТ НА ВРЕМЕТО ВО АРХИВСКИТЕ ДЕПОА ВО БИТОЛА

Апстракт: Во овој труд е направен хронолошки осврт на Државниот архив на РС Македонија, Одделение Битола, дејноста со која се занимава, организациската поставеност, фондови на архивскиот материјал кои се чуваат и визијата за понатамошен развој на архивот.

Клучни зборови: архив, архивски фондови, заштита, евиденција.

Историјат

На 26 мај 1954 година донесено е решението за формирање на Околинскиот архив во Битола. Тој датум се смета за датум на основање на Архивот во Битола.

Во 1954 година Архивот започнал да работи со само двајца вработени, без соодвоетен простор и без доволно буџетски средства за работа. Со многу внимание и посветеност, неуморно се средувал и обработувал архивскиот материјал, но публикувал и објавувал. Се отварале изложби и скромно почнале да се печатат првите изданија на Архивот.

Врз основа на чл.65 од Законот за народните одбори на околи-
ите и чл.5 од Законот за државните архиви,Околискиот собор и Соборот
на производителите на Народниот одбор на Битолска околија на своите од-
делни седници,одржани на 26 мај 1954 година,го донесоја следното

Р Е Ш Е Н И Е

Се оснива **ОКОЛИСКИ АРХИВ** во град Битола како буџетска уста-
нова.

1.-Установата има назив "**ОКОЛИСКИ АРХИВ**" со седиште во град
Битола;

2.-Околискиот архив ја има следната задача: да ги прибира,
чува и повремено икартира архивските материјали и спречува уништува-
ето,растурањето и усвојувањето на материјалите од разни личности и орга-
низации,како и средување на неупропастиениот материјал од локално исто-
риски карактер со кои Битола и околијата се доста богати;

3.-Со архивот раководи лицето што ќе го назначи Народниот
одбор на Битолска околија;

4.-Во архивот се придвижуваат и отвараат две работни места;

5.-Архивот ќе се финансира од предвидениот износ во буџетот
на Народниот одбор на Битолска околија кои за ова година изнесува
300.000 динари и ќе има посебна претсметка на приходи и расходи;

6.-Надлежен орган за надзор и работата на Околискиот архив
е Советот за провета на Народниот одбор на Битолска околија.

Решението влегува во сила веднаш.

Преписи од решението да се достават до Советот за просвета
и Буџетската служба на овој Одбор.

Решено во Народниот одбор на Битолска околија,Бр.8880/1-54.

ПРЕТСЕДАТЕЛ
на Народниот одбор на Битолска околија,

Т. Бујоски

Фотографија бр. 1: Решение за основање

Фотографија бр. 2: Едно од изданијата на Архивот)

Откако Архивот менувал четири локации во кои што бил сместен, конечно во 1979 година во употреба била пуштена новата архивска зграда во која што Архивот останува сместен и ја извршува својата функција до денес.

Со Законот за архивска граѓа од 1990 година Архивот на Македонија се трансформира и прераснува во единствена управна организација во чиј состав влегуваат деветте историски меѓуопштински архиви кои што тогаш функционираа на територијата на СР Македонија, меѓу кои беше и Историскиот архив Битола.

Со тоа Архивот во Битола престанува да постои како правен субјект и станува одделение во составот на Државниот архив на СР Македонија.

Дејноста на архивот - активности и задачи

Одделението Битола има многу надлежности и задачи меѓу кои се:

- Вршење инспекциски надзор и контрола врз имателите на јавен и приватен архивски материјал и давање стручна помош во заштитата на

јавниот и приватниот архивски и документарен материјал кај имателите;

- Превземање на трајно чување јавен архивски материјал, како и приватен архивски материјал, доколку се процени дека тој е од значење за историјата на македонскиот народ;
- Средување и обработка на архивскиот материјал;
- Заштита на архивскиот материјал во Архивот и вршење негова дигитализација, конзервација и реставрација;
- Организирање служба за информации, достапност и користење на архивскиот материјал со библиотека;
- Издавање, публикување и презентација на архивскиот материјал.

Тоа значи дека според организационата поставеност и структура, Државниот архив на РС Македонија е институција која го чува и заштитува целокупниот пишан материјал за македонската историја. Подрачното одделение во Битола има надлежност врз општините Битола, Демир Хисар, Могила, Новаци и Ресен. Во основа, одделението ги извршува сите функции кои ги налага Законот за архивски материјал.

Организациска и функционална поставеност

А. Одделение за инспекциски надзор

Врши инспекциски надзор врз архивското работење на имателите на јавен архивски материјал и на канцелариското и архивско работење на имателите на приватен архивски материјал. Во просек одделението за инспекциски надзор извршува по околу сто посети годишно, при што записнички се констатира затекнатата состојба кај имателите.

Б. Одделение за евиденција и заштита на архивскиот материјал кај имателите

Приоритет и трајна задача на Одделението за евиденција, заштита и стручен надзор кај имателите е заштитата и чувањето на архивскиот материјал кај имателите, негово преземање во депоата на ПО - Битола во изворна, комплетна, одбрана и средена состојба со опис и попис на материјалот.

В. Одделение за средување и обработка на архивски материјал

Процесот на средување и обработка на архивските фондови се одвива во фази. Според податоците преземени од годишните извештаи на Одделението за средување и обработка од 2007 година до 2012 година средени и обработени се 57 фондови со 82.445 архивски единици и 1.606 книги, што би довело до заклучок дека годишно во просек се средуваат по 9.5 фондови со

13.741 архивски единици и 268 книги. За секој од овие фондови изработено е и научно - информативно средство.

Г. Одделение за заштита и евиденција на архивскиот материјал во архивот – ДЕПО

Заштитата на архивскиот материјал во Архивот опфаќа:

- Прием на архивскиот материјал, негово евидентирање, сместување и чување во просториите на депото,
- Издавање на истиот на средување и обработка,
- Издавање на користење на странки, презентирање и публикување,
- Како и негова техничка технолошка заштита која опфаќа обезбедување на микроклиматски услови во депото, обезбедување и дезинфицирање.

Одделението во Битола располага со засебни простории на депо на 4 ката со вкупна површина од 797 м², а за сместување на архивскиот материјал се обезбедени метални и други сталажи, метални сандаци, метални и дрвени ормари, метални фиоки за чување на фотографии и сл.

Д. Одделение за информации, користење и публикување архивски материјал

На Вработените во Архивот примарна задача им е меѓудругото и презентирањето на архивскиот материјал пред пошироката научна, културна и друга јавност, тие да се запознаат со архивските фондови и збирки што се наоѓаат во депоата на овој Архив. Освен за научно - истражувачки потреби, на граѓаните и на правните субјекти им се даваат и информации кои се однесуваат на имотно - правни работи, остварување на правата на работните луѓе во поглед на работниот стаж и друго.

Архивски фондови

Во Битола се создавал значаен материјал, почнувајќи од XVII век па се до денес. Архивот до 2014 година има преземено 968 фондови и 27 збирки со приближно 7.568 архивски кутии и 11.525 архивски книги кои на рафтовите зафаќаат 912,12 метри.

Најнапред архивските фондови може да се поделат на:

- А – Архивски фондови;
- Б – Семејни и лични фондови;
- В – Збирки;
- Г – Ксерокскопиран архивски материјал од странска провиниенција.

Следната поделба на архивските фондови може да се изврши според времето на настанување на истата:

1. Архивски фондови до 1918 годин

- Матични книги на родени, венчани и умрени на црквите од парохиите во битолска околија, преведени и пишувани на српски и на македонски јазик;
- Грчко-пелагониска митрополија – Битола;
- Архивски фондови од 1918 до 1941 година.

Позначајни фондови од овој период се:

- Градско поглаварство на општина Битола;
- Француско училиште Св.Винсент – Битола;
- Матични книги на родени, венчани и умрени на иматите од битолската околија пишувани на српски јазик;
- Аграрен суд – Битола;
- Срески и шеријатски суд – Битола;
- Адвокати, трговци;
- Фотограф Милтон Манаки.

2. Архивски фондови од 1941 до 1945 година;
3. Градска општина Битола;
4. Битолска даночна управа;
5. Народноослободителни одбори по села;
6. Архивски фондови од 1945 година од териториите на општините Битола, Ресен, Демир Хисар, Новаци и Могила;
7. Електродистрибуција – Битола;
8. Фабрики за текстил, кожа, конфекција, прехранбена индустрија;
9. Земјоделски задруги, земјоделски комбинати;
10. Градежни претпријатија, ад Транскоп-Битола, Жас – Битола, ПТТ сообраќај – Битола, Македонски телекомуникации – Битола;
11. Претпријатија за трговија на големо и мало, угостителски претпријатија;
12. Занаемски претпријатија;
13. Основни и средни училишта, факултети, библиотека, Народен театар, Градски циркус, Градски кина, Радио Битола;
14. Месни народни одбори (1945-1952);
15. Собранија на општините Битола, Ресен, Демир Хисар (1963-1991);
16. Правосудни органи – судови, обвинителства, правобранителство;
17. Матични книги по општини и села од 1946 до 1969 година;
18. Архивски фондови од 1991 година – Република Македонија;
19. Општествени претпријатија кои продолжиле како акционерски друштва;
20. Сите организации, судови, општински органи, јавни претпријатија;

21. Збирки на книжни монети, весници, печати и штембили, карти и планови, плакати, фотографии, турски документи, трговски занаетчиски тефтери, апотекари.

Фотографија бр. 3: Камерата и опремата на браќата Манаки и сандаците со негативите

Наша визија за во иднина е пообемно публикување на архивскиот материјал, се со цел да доближеме дел од историјата до сите наши сограѓани, а особено сакаме да допреме до најмладата популација, учениците и студентите за да можат да добијат појасна слика за нашето минато. Така, во 2015 година имавме отворен ден на архивите. И на крај како заклучок можеме да кажиме дека, големо внимание во иднина ќе се посвети на дигитализацијата на архивскиот материјал. Неуморно се работи и на истражување на материјал битен за историјата на нашиот град, кој се наоѓа кај физички лица и се надеваме дека во иднина нашите депоа ќе бидат уште побогати со вреден материјал.

Aco Kimovski MSc
National Archives of RN Macedonia
Bitola Department

PROTECTION AND SAFEKEEPING OF THE TESTAMENT OF TIME IN THE ARCHIVES DEPOSITORIES IN BITOLA

Abstract: This paper provides a chronological overview of the National Archives of RN Macedonia, Bitola Department, its operations, the organizational structure, the stored archive materials, and the vision for the future development of the archives.

Key words: archive, archive funds, protection, records.

History

On the 26th of May 1954, a decision was enacted to form the District Archives in Bitola. This date is considered as the day when the archives in Bitola was founded.

In 1954, the Archives began working only with two employees, without proper facilities and without a sufficient budget. The employees arranged, processed, and published the archived materials carefully and tirelessly. They organized exhibitions and modestly started to print the first editions of the Archives.

Врз основа на чл.65 од Законот за народните одбори на околи-
ите и чл.5 од Законот за државните архиви, Околискиот собор и Соборот
на производителите на Народниот одбор на Битолска околија на своите од-
дални седници, одржани на 26 мај 1954 година, го донесоја следното

Р Е Ш Е Н И Е

Се оснива **ОКОЛИСКИ АРХИВ** во град Битола како буџетска уста-
нова.

1.-Установата има назив "**ОКОЛИСКИ АРХИВ**" со седиште во град
Битола;

2.-Околискиот архива ја има следната задача: да ги прибира,
чува и повремено шкартира архивските материјали и спречува уништува-
не-то, растурањето и усвојувањето на материјалите од разни личности и орга-
низации, како и средување на неупропастенитот материјал од локално исто-
риски карактер со кои Битола и околијата се доста богати;

3.-Со архивот раководи лицето што ќе го назначи Народниот
одбор на Битолска околија;

4.-Во архивот се придвижуваат и отвараат две работни места;

5.-Архивот ќе се финансира од предвидениот износ во буџетот
на Народниот одбор на Битолска околија кои за ова година изнесува
300.000 динари и ќе има посебна претсметка на приходи и расходи;

6.-Надлежен орган за надзор и работата на Околискиот архив
е Советот за просвета на Народниот одбор на Битолска околија.

Решението влегува во сила веднаш.

Преписи од решението да се достават до Советот за просвета
и Буџетската служба на овој Одбор.

Решено во Народниот одбор на Битолска околија, Бр.8880/1-54.

ПРЕТСЕДАТЕЛ
на Народниот одбор на Битолска околија,

Т. Вујоски

Figure 1: The Establishment Decision

Figure 2: One of the editions of the archives

After the archives changed four locations, finally it settled in the new archives building constructed in 1979, where it works and provides its services even today.

The Law on Archive Materials from 1990 transformed the Archives of Macedonia and it became the single administrative organization composed of the nine historical inter-municipal archives that functioned on the territory of SR Macedonia, including the Bitola Historical Archives.

Thus, the Bitola Archives ceased to exist as a legal entity and became a department in the National Archives of SR Macedonia.

Operation of the Archives - activities and tasks

The Bitola department has many responsibilities and tasks including:

- Oversight and control of the holders of public and private archived materials and providing technical assistance with respect to protection of

the public and private archived and documented materials, to the holders of such materials;

- Receiving and permanently storing the public archived materials, as well as private archived materials, of significance for the history of the Macedonian People;
- Arranging and processing the archived materials;
- Protection of the archived materials in the Archives and its digitalization, conservation, and restoration;
- Organization of the service that provides information, accessibility, and utilization of the archived materials and the library;
- Issuing, publishing, and presentation of the archived materials.

This means that, according to the organization setup and structure, the National Archives of RN Macedonia is an institution that protects and safeguards the entirety of the written materials about the Macedonian history. The branch office in Bitola is responsible for the municipalities of Bitola, Demir Hisar, Mogila, Novaci, and Resen. Basically, the department performs all of the functions stipulated in the Law on Archived Materials.

Organizational and functional setup

A. Oversight department

The department oversees the archives operation of the archived materials holders and the office and archives operations of the private archived materials holders. On average the oversight department makes about a hundred visits per year and it prepares minutes of the visit stipulating the findings.

B. Department of Records and Protection of the Archived Materials of the holders

A priority and a standing task of the Department of Records, Protection and Technical Oversight of the holders is the protection and safekeeping of the archived materials of the holders, taking the materials to the depositories of BO – Bitola in its original, complete, selected and arranged condition with a description and an inventory of the material.

C. Department for Arrangement and Processing of the Archived Material

The process of arranging and processing of the archived materials is performed in stages. The data from the annual reports of the Department of Arrangement and Processing between 2007 and 2012 suggest that 57 funds have been arranged and processed with 82,445 archiving units and 1,606 books, which leads to the conclusion that the department arranges 9,5 funds per year with 13,741 archiving units and 268 books. A scientific and information publication has been prepared for each of these funds.

D. Department for Protection and Records of the Archived Material in the Archives - DEPOSITORY

The protection of the archived material in the Archives entails the following activities:

- Receiving the archived materials, as well as registration, placement, and safeguarding of the materials in the premises of the depository,
- Issuing of the materials to arrangement and processing,
- Issuing of the materials to third parties for use, presentation, and publication,
- Technical and technological protection of the materials, including the provision of proper microclimate conditions of the deposition, dusting, and disinfection.

The Bitola office has separate depository facilities on 4 floors with a total surface area of 797m², and the archived materials sit on metal and other racks, metal crates, metal and wooden closets, metal drawers for storing of photographs etc.

E. Department for Information, Utilization and Publication of Archived Materials

The employees of the Archive also present the archive materials before the broader scientific, cultural, and other communities in order to provide them with an understanding of the archived funds in the depositories of this Archives. In addition to providing scientific and research information to the citizens, the Archives also provides data related to legal and property relations, as well as data which the people can use to effectuate their rights related to their working tenures, etc.

Archived funds

A lot of significant materials were created in Bitola, starting from the 7th century until today. Until 2014, the Archives has received 968 funds and 27 collections with approximately 7,568 archiving boxes and 11,525 archiving books taking 912.12 meters of shelf space.

The archived funds are divided into:

- A - Archived funds;
- B - Family and personal collections;
- C - Collections;
- D - Photocopies of foreign archived materials.

The archived funds can also be subdivided by the time crated, as follows:

21. Archiving funds until 1918

- Birth, marriage, and deceased persons registries from the parishes in and around Bitola, translated or written in Serbian and Macedonian;
- The Greek – Pelagonia archdiocese - Bitola;
- Archives funds from 1918 to 1941.
Some of the more significant funds from this period are:
- Mayors of the municipality of Bitola;
- The French school St. Vincent - Bitola;
- Birth, marriage, and deceased persons registries in the Bitola area written in the Serbian language;
- Agriculture court - Bitola;
- District and Sharia court – Bitola;
- Attorneys, merchants;
- Photographer Milton Manaki.

22. Archives funds from 1941 to 1945;
23. City municipality Bitola;
24. Bitola tax administration;
25. National liberation village boards;
26. Archived funds from 1945 from the territories of the municipality of Bitola, Resen, Demir Hisar, Novaci, and Mogila;
27. Electricity distribution – Bitola;
28. Factories for textile, leather, confectionary, food industry;
29. Agricultural cooperatives, agricultural combined factories;
30. Construction companies, AD Transkop – Bitola, Zhas – Bitola, PTT transportation – Bitola, Macedonian Telecommunications - Bitola;
31. Wholesale and retail companies, hotels, and restaurants;
32. Handcrafting companies;
33. Primary and secondary schools, faculties, libraries, National Theater, city circus, city cinemas, radio Bitola;
34. Community national boards (1945-1952);
35. Assemblies of the municipalities Bitola, Resen, Demir Hisar (1963-1991);
36. Judicial authorities – courts, prosecution offices, attorney offices;
37. Primary registries from municipalities and villages from 1946 to 1969;
38. Archives funds from 1991 – Republic of Macedonia;
39. Municipal companies that continued as joint stock companies;
40. All organizations, courts, municipal authorities, public enterprises;
21. Collection of paper banknotes, newspapers, stamps and seals, maps and plans, plaques, photographs, Turkish documents, merchant's and handcrafter's notebooks, apothecaries.

Photograph 3: Brothers Manaki's camera and equipment and the crates with the negatives

Our vision for the future entails greater publication of the archived materials in order to bring a part of history closer to our fellow citizens, and we especially aspire to reach out youngest population, the students in schools and at universities so that they might get a clearer picture about our past. Therefore, in 2015 we organized an open archives day. Finally, by way of concluding we can say that, in the future, we will devote a lot of attention to the digitalization of the archived materials. We tirelessly work on researching the materials important for the history of our city, currently held by different individuals and we do hope that we would further enrich our depositories with valuable materials.